

From the sociological point of view, Democratic Party and Adnan Menderes in Turkish political life¹

Sosyolojik açıdan Türk siyasal hayatında Demokrat Parti ve Adnan Menderes

Durmuş Ali Arslan²
Ahmet Çağrıncı³
Mustafa Albayrak⁴

Abstract

Political parties and political elites are the basic elements of the democratic system. These two political and social phenomena play a decisive role in shaping the political and social structure of the country as well as in the shaping of individual political attitudes and behaviour. The most common forms of social political organization in contemporary societies are political parties. In this respect, political parties can be shortly defined as political organizations organized around the ideal of playing a decisive role in political and social life and whose ultimate goals are to reach power. In democratic societies, political parties are the most important means of political socialization and participation in the political process.

In the western societies, the elite word that has been used in daily life since the 17th century. Its sociological meaning is rather different than daily life meaning. In essence, the elite can be defined as individuals who have institutional power, are in a position to control social resources, have the ability to directly or indirectly influence the decision-making process, and can fulfill their wishes and objectives in

Özet

Siyasi partiler ve siyasi elitler, demokratik sistemin en temel unsurlarındandır. Bu iki siyasal ve toplumsal olgu, bireylerin siyasi tutum ve davranışlarının şekillenmesinde de olduğu kadar ülkenin siyasi ve toplumsal yapısının şekillenmesinde de belirleyici rol oynar. Günümüz toplumlarında en yaygın toplumsal siyasal örgütlenme biçimi siyasi partilerdir. Bu yönüyle siyasi partiler kısaca, siyasal ve toplumsal hayatta belirleyici rol oynamak ideali etrafında örgütlenmiş ve nihai hedefleri iktidara ulaşmak olan siyasi örgütler olarak tanımlanabilir. Demokratik toplumlarda siyasi partiler, en önemli siyasi sosyalizasyon ve siyasal sürece katılım araçlarıdır.

Batı toplumlarında, 17. yüzyıldan bu yana günlük dilde kullanılmaya başlanan elit sözcüğü ise sosyolojik olarak günlük dilde kullanıldığında daha farklı anlam ifade eder. Çok öz olarak elit, kurumsal iktidara sahip, toplumsal kaynakları kontrol edebilecek konumda bulunan, karar verme sürecini doğrudan veya dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme yeteneğine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen birey(ler) olarak tanımlanabilir. Toplumda çok

¹ This study was derived from a master's thesis on "Sociological Analysis of Democratic Party Deputies from the Perspective of the Elite Theory", completed by Ahmet Çağrıncı in 2017, Mersin University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology. This Project supported by Mersin University, Scientific Research Projects Commission. Project ID No: 2017-1-TP2-2172. It was realized under the consultancy of Assoc. Dr. D. Ali Arslan. This work was presented to the 4th International Symposium on Turkish World Studies.

² Assoc. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Arts and Science, Department of Sociology, cimderaslan@hotmail.com

³ M.Sc., Mersin University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology, ahmetcagirci@hotmail.com

⁴ Assist. Prof. Dr., Kırıkkale University, faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, malbayrak@kku.edu.tr

spite of their opponents. There are many elite groups in society. Political elites also form one of the most active elite groups in the social structure. Deputies and political leaders are also the most basic components of this elite group.

The Democratic Party is one of the most important political parties of Turkish political life. This party holds the privilege of being the most important representative of the right of center-right politics in Turkey; Adnan Menderes also has a privileged political identity in Turkey as being the most important leader of the center-right politics tradition. Even the Democratic Party is regarded as a representative of the transition to multi-party political life in Turkey. The Democratic Party, legendary leader Adnan Menderes and the Democratic Party MPs, identified with the name party, have not only remained the pioneers of multi-party democratic life in the country; With the transition to multi-party life, they have played a decisive role in Turkey's change process and in the social and political life of the country.

The Democratic Party as a political institution and Adnan Menderes, a political elite-leader have to be well known in order to understand and explain the political-social change and transformation that Turkey has experienced since about three quarters of a century. It was aimed to sociologically examine Adnan Menderes as an important political leader and political elite, and the Democratic Party, one of the most important political institutions of Turkish political life, from a historical perspective. The research is mainly designed as a descriptive sociological study type.

Keywords: Politics; political elite; elite; political party; Democratic Party; Adnan Menderes.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

Giriş, temel kavramlar ve yöntem

Siyasi partiler, demokratik sistemin en önemli bileşenlerinden biridir. Hatta siyasi partiler, demokratik siyasal sistemlerin bel kemiğini oluşturur denilse yeridir. Siyasi tutum ve davranışlarını, büyük ölçüde siyasi partilerin motivasyon ve yönlendirmeleri ile şekillendiren seçmenler seçimlerde, toplumsal ve siyasal hayata yön ve şekil veren siyasi elitleri seçmekle kalmaz, siyasal yapının şekillenmesinde de aktif rol oynarlar (Arslan, 2016-a; Arslan, 2015). Çok öz olarak siyasal partiler, siyasal ve toplumsal hayatta belirleyici rol oynamak ideali etrafında örgütlenmiş ve nihai hedefleri

sayıda elit grubu vardır. Siyasi elitler de toplumsal yapı içindeki, en etkin elit gruplarından birini oluştururlar. Milletvekilleri ve siyasi liderler de bu elit grubunun en temel bileşenlerini oluştururlar.

Demokrat Parti (DP), Türk siyasal hayatının en önemli siyasi partilerinden biri konumundadır. Bu parti Türkiye'de merkez sağ siyaset geleneğinin, Cumhuriyet döneminde ilk ve önemli temsilcisi olma ayrıcalığını elinden tutarken; lideri Türkiye'de merkez sağ siyaset geleneğini temsil eden önemli bir siyasal elittir. Dahası Demokrat Parti, Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçişin temsilcisi olarak da kabul edilir. Demokrat Parti, ismi partisi ile özdeşleşmiş efsanevi lideri Adnan Menderes ve Demokrat Parti milletvekilleri, yalnızca ülkede çok partili demokratik hayatın öncü isimleri olmakla kalmamışlar; çok partili yaşama geçişle birlikte Türkiye'nin değişim sürecine yön vermiş ve ülkenin toplumsal-siyasal hayatında belirleyici rol oynamışlardır.

Bir siyasal kurum olarak Demokrat Parti'yi ve bir siyasi elit-lider olarak Adnan Menderes'i iyi anlamadan, Türkiye'nin yaklaşık üççeyrek asırdan beridir yaşadığı siyasal - toplumsal değişim ve dönüşümü anlamlandırmak ve açıklamak mümkün değildir. Bu realiteden yola çıkarak çalışmada, önemli bir siyasi lider ve bir siyasi elit olarak Adnan Menderes ile Türk siyasal yaşamının önemli siyasi kurumlarından biri olan Demokrat Parti'nin, tarihsel bir perspektiften, sosyolojik olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırma ağırlıklı olarak betimleyici - deskriptif bir sosyolojik çalışma türünde tasarlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Siyaset; siyasi elit; elit; siyasi parti; Demokrat Parti; Adnan Menderes.

iktidara ulaşmak olan siyasi örgütlerdir (Kışlalı, 2007: 261). Genelde bütün partiler kendisini, siyaset geleneği ve siyasi yelpaze içinde belirli bir kategoriye konumlandırmıştır. Bu bağlamda siyasi partilerin yapı, işleyiş, ideoloji ve siyaset yapa yöntemlerinde önemli farklılıklar oluşur. Partilerin bu farklılıklarının siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel hayata yansımaları, iktidara geldiklerinde daha net bir şekilde gözlemlenebilir.

Bu yönüyle Demokrat Parti, Türk siyasal hayatının en önemli siyasi partilerinden biri konumundadır. Bu parti Türkiye’de merkez sağ siyaset geleneğinin en önemli temsilcisi olma ayrıcalığını elinden tutarken; Adnan Menderes de Türkiye’de merkez sağ siyaset geleneğinin en önemli lideri olmak gibi ayrıcalıklı bir siyasi kimliğe sahiptir. Hatta Demokrat Parti, Türkiye’de çok partili siyasi yaşama geçişin temsilcisi olarak da kabul edilir. Demokrat Parti, ismi partisi ile özdeşleşmiş efsanevi lideri Adnan Menderes ve Demokrat Parti milletvekilleri, yalnızca ülkede çok partili demokratik hayatın öncü isimleri olmakla kalmamışlar; çok partili yaşama geçişle birlikte Türkiye’nin değişim sürecine yön vermiş ve ülkenin toplumsal-siyasal hayatında belirleyici rol oynamışlardır.

Bir siyasal kurum olarak Demokrat Parti’yi (Arslan, 2016-a) ve bir siyasi elit-lider (Arslan, 2016-b; Arslan, 2011) olarak Adnan Menderes’i iyi anlamadan, Türkiye’nin yaklaşık üççeyrek asırdan beridir yaşadığı siyasal - toplumsal değişim ve dönüşümü anlamlandırmak ve açıklamak mümkün değildir. Bu realiteden yola çıkarak çalışmada, bir siyasi elit olarak Adnan Menderes ve bir siyasal parti olarak Demokrat Parti’nin toplumsal, siyasal ve tarihsel boyutlarıyla incelenmesi hedeflendi.

Bu boyutları ile araştırma iki temel kavram üzerine inşa edildi: Elit kavramı ve siyasi parti kavramı. Çok öz olarak elit, kurumsal iktidara sahip, toplumsal kaynakları kontrol edebilecek konumda bulunan, karar verme sürecini doğrudan veya dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme yeteneğine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen birey(ler) olarak tanımlanabilir (Arslan, 2016-b; Arslan, 2011; Arslan, 2007). Toplumda çok sayıda elit grubu vardır. Siyasi elitler de toplumsal yapı içindeki, en etkin elit gruplarından birini oluştururlar. Milletvekilleri ve siyasi liderler de bu elit grubunun en temel bileşenlerini oluştururlar.

Günümüz toplumlarında en yaygın toplumsal siyasal örgütlenme biçimi, siyasi partilerdir. Bu yönüyle siyasi partiler kısaca, siyasal ve toplumsal hayatta belirleyici rol oynamak ideali etrafında örgütlenmiş ve nihai hedefleri iktidara ulaşmak olan siyasi örgütler olarak tanımlanabilir (Kışlalı, 1994: 219). Demokratik toplumlarda siyasi partiler, en önemli siyasi sosyalizasyon ve siyasal sürece katılım araçlarıdır. Siyasi iktidarın siyasi partiler aracılığıyla elde edilmesi, yönetici kadronun da siyasi partilerce tayin edilme usulü büyük önem kazanmaktadır (Aydın, 2007: 84). Sarıbay bir siyasi partiyi oluşturan unsurları şöyle sıralamaktadır: Liderler, faal üyeler (militanlar), sıradan üyeler, destekleyiciler ve kendilerini partiyle özdeşleştirenler (partizanlar) (Sarıbay, 1996: 92). Kışlalı, hangi türden olursa olsun siyasal partilerin, çok sayıda yurttaşın siyasal yaşama etkin olarak katılımını sağlayan araçlar olduğunu belirtmektedir (Kışlalı, 2000: 225). Aynı şekilde Kapani de siyasi partilerin toplumdaki dağılık düşüncelere açıklık kazandırması, kendilerini destekleyen seçmenlerin ve çeşitli sosyal grupların çıkarlarını bağdaştırması, seçimler yolu ile belirli bir görüşü savunan ve iktidara talip olanların seçmenlerce tanınması, siyaset eğitimi gibi birçok işlevine vurgu yapmaktadır (Kapani, 2001: 126).

Öte yandan, Demokrat Parti’nin doğuşu ve 1950 genel seçimlerinde, 408 milletvekili çıkararak iktidara gelmesi, yalnızca Türk siyasal ve toplum hayatı açısından değil, dünya siyasal tarihi açısından da çok büyük bir anlam ve önem taşır. Zira bu süreçte, yaklaşık çeyrek asırdır tek parti olarak ülkenin siyasal ve toplumsal hayatına yön ve şekil veren bir siyasi parti, gözyaşı, kan-kin olmadan, daha da önemlisi kayda değer bir sorun bile yaşanmadan, iktidarı bir başka siyasi partiye devretmiştir. Hem de daha önce kendi çatısı altında milletvekilliği yapmış olan bireyler tarafından kurulmuş olan bir siyasi partiye, Demokrat Parti’ye.

Hal böyle olunca, Adnan Menderes ve Demokrat Parti’nin Türkiye’nin siyaset sahnesinde doğuşunu ve yükselişini anlayabilmek için o günün dünyasının ve Türkiye’sinin içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulları iyi bilmek gerekir. Bu saptamalardan yola çıkarak o günün dünyasında yaşanan önemli olayları da kısaca hatırlamak gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Anadolu topraklarında 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Genç cumhuriyeti muasır medeniyetler seviyesine çekmek için yapılan devrimlere karşı, halkın bazı kesimlerinden içten içe biriken tepki, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından sonra iyiden iyiye gün yüzüne çıkmıştır. Adnan Menderes de Aydın'da bu partinin kuruculuğunu yapmış ve bölgenin bu partinin önde gelen kişileri arasında yer almıştır. Menderes, SCF'nin kapanmasının ardından CHP'de milletvekili olarak Ankara'nın yolunu tutmuştur. İki dünya savaşı sürecinde Avrupa'da yükselen ırkçı devletler, Türkiye'yi de etkilemiştir. Avrupa'da tep parti, tek adam döneminin popüler olduğu bu dönemde, Türkiye'de de muhalefete karşı baskı ve yasak artmıştır.

1945 yılına gelindiğinde dünya yeni bir döneme giriyordu. İkinci Dünya savaşının bitmesiyle, birçok ülkede, demokratik yönetim sistemi yayılmaya başlamıştı. Savaş sonrasında, barışın hızlı bir şekilde oluşumunu sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın sözleşmesi, tek partili yönetimlerden çok partili yönetimlere geçişi ön görmekteydi (Kartal, 2003: 265). Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası iki kutba bölünen dünyada, SSCB'nin saldırgan politikalarına ve toprak taleplerine karşı müttefik edinmek ve ABD'nin ekonomik yardımlarından faydalanmak için, savaşın galip tarafı olan demokrasi cephesine yaklaşmak istemekteydi. Bunun yolu ancak siyasal liberalleşmeye giderek, demokratik sistemi benimsediğini gösterme yolu ile yapılabilirdi (Atayakul, 2007: 92).

İkinci Dünya Savaşından demokrasi tarafı galip ayrılınca, haliyle Türkiye'de de demokrasi dalgası etki alanı bulmuştur. Bu süreçte İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada muhalefet partilerine yeşil ışık yakar (Tanılı, 2007: 54). 26 Haziran 1945 günü Birleşmiş Milletler Anayasasını imzalayan Türkiye'de, muhalefet partilerinin ilki, Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla, 18 Temmuz 1945'te işadamları olan Nuri Demirağ tarafından kurulmuştur (Atayakul, 2007: 89).

DP'nin oluşumunun iç dinamikleri arasında, kırsal kesimdeki toprak burjuvazisinin ve kentlerde gelişmeye başlayan ticaret ve sanayi burjuvazisinin, kârlarını yükseltmeye yönelik beklenti ve talepleri (vergi oranlarının artırılması, yeni vergilerin konulması ve ekmeğin karneyle dağıtılması gibi) sayılabilir. Savaş dönemi koşullarından bunalan halkın, daha rahat yaşama istek ve beklentileri ile hatta sekülerleşme karşıtı dinsel muhalefet gibi ekonomi-politik ve kültürel temelden farklı beklenti ve huzursuzluklar da DP'nin oluşumunda önemli rol oynamıştır denilebilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında stokçular, karaborsacılar ile onların kamu ve askeri kesimden işbirlikçileri, ithalatçı ve ihracatçılar, tüccarlar, sanayiciler ve işçileri sömüren işverenler paralarına para, mallarına mal katmışlardır. Devletin ve pek tabii Cumhuriyet Halk Partisinin koruyucu kanatları altında servet sahibi olan bu yeni zenginler sınıfı, ekonomik güçlerini siyasete intikal ettireceklerdi. Bu koşullarda doğan Demokrat Parti, savaş sonrası dönemin siyasi gelişmeleri üzerinde de kalıcı bir etki bırakacaktır (Quataert ve Zürcher, 1998: 221-222).

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş döneminde dünyada, başat iki süper güç oluşmuştur. Doğuda Sovyet tehdidine karşı Türkiye, ABD yanında yer almış, hatta Batı'nın Sovyetlere karşı ileri uç karakolu rolünü üstlenmiştir. Bu dönemde iktidara gelen Demokrat Parti, ABD'nin kıta Avrupası için başlattığı Marshall Planı (Tören, 2007) çerçevesindeki yardımlardan yararlanarak (özellikle traktör kullanımının artması neticesinde) tarımda üretimi arttırmış, kara yolları yapımına öncelik verilmiş, ülke bir anda ürün bolluğu dönemi yaşamıştır. Ancak özellikle 1957 Seçimi sonrasında iç ve dış konjonktürden kaynaklanan olumsuzluklar neticesinde DP aleyhine hoşnutsuzluk artmıştır. İklim koşullarının iyi gitmemesine bağlı tarımsal üretimin düşmesi, ihracatın azılması, döviz darlığı ve bunu aşmak için devalüasyona başvurulması... gibi bir dizi uygulama özellikle dar gelirli, işçi, köylü gibi kesimi toplum kesimlerini olumsuz etkilemiştir.

Topraksız köylüye toprak verme yasasına muhalefetteyken karşı çıkan Menderes, on yıllık iktidar dönemlerinde CHP'den on kat daha fazla aileye toprak dağıtmıştır. Bu dağıtmanın eşitsiz olduğu yönündeki eleştirilere rağmen, o dönemde köylerde güçlü konumda olan tefeci ve ağa kesimleri daha fazla pay almıştır. Asıl hedef kitle olan ortakçılar, gelişen sanayi ile büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Tarımda makineleşme ile birlikte, atıl iş gücü konumuna dönüşen ortakçılar ve topraksız köylüler, büyük kentlere hızlı göç akımı başlatmışlardır (Mert, 2007: 23). Yoğun ve kitlesel göç akımına hazırlıksız yakalanan kentlerde, yeni gelenler, sonradan gecekondular

olarak isimlendirilecek olan konutları yaparak barınma sorununu aşma yoluna gittiler. Ama sonuçta, yerleşme ve yaşama biçimi olarak gecekondulaşma, toplumsal ve kentsel olarak bütün dengeleri alt üst eden yeni bir olgusalılık idi (Tekeli, 1976).

Topraksız köylüye toprak verilmesi için yapılan görüşmeler sürecinde CHP içinden ortaya çıkan aykırı fikirler de, yeni bir partinin kurulmasında etkili olmuştur. 1950 yılların ortasından itibaren ülkede esmeye başlayan olumsuz hava, nihayetinde 27 Mayıs 1960 ihtilali ile DP iktidarının sonu, Türkiye Cumhuriyeti siyasal hayatında da darbelerin ise başlangıcı olmuştur.

İşte bu çalışmada, önemli bir siyasi lider ve bir siyasi elit olarak Adnan Menderes ile Türk siyasal yaşamının en önemli siyasi kurumlarından biri olan Demokrat Parti'nin, tarihsel bir perspektiften, sosyolojik olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırma ağırlıklı olarak betimleyici - deskriptif bir sosyolojik çalışma türünde tasarlanmıştır. Çalışma Adnan Menderes ve Demokrat Parti'nin iktidar dönemi ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak toplumsal ve tarihsel olaylar, kendilerinden önceki ve sonraki olaylarla sebep-sonuç ilişkisine sahiptir. Bu sebeple Adnan Menderes ve Demokrat Parti'yi daha iyi anlayabilmek ve açıklayabilmek amacı doğrultusunda, Demokrat Parti iktidarı öncesinde, bu partiyi doğuran ve bir siyasi elit konumundaki Adnan Menderes'i aynı zamanda bir lidere dönüştüren sosyo-politik koşulların da incelenmesi gerekir. Bu bağlamda, çalışmada ağırlıklı olarak doküman araştırması ve arşiv taraması teknikleri kullanılmıştır. Özellikle öteki araştırmacı ve bilim insanlarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalar ve ortaya koymuş oldukları eserler, farklı bir bakış açısıyla sistematik bir şekilde ele alınmıştır.

1. Demokrat Parti öncesi Adnan Menderes

1.1. Cumhuriyet Halk Fırkası'na katılana kadar Adnan Menderes

Türkiye Cumhuriyeti, öncülü Osmanlı İmparatorluğu'ndan teokrazi ve monarşi karışımı, son yıllarında ise oligarşik bir yapıya benzeyen demokrasinin emekleme aşamasında bir yapı devralmıştı. Milli mücadele yılları ve müteakip yıllarda, Cumhuriyet'in kurulması ve devrimlerle ülke adeta baştan inşa ediliyordu. Bu dönem, Osmanlı döneminde başlayan, Tanzimat ile İttihat ve Terakki döneminde büyük bir ivme kazanan modernleşme hareketlerinin, keskinliği ve hızı bakımından zirveye çıktığı bir dönem olmuştur. Çünkü siyasi, sosyal ve iktisadi alanda Osmanlı'dan devralınan reformlar Cumhuriyet'le birlikte köklü devrim hareketlerine dönüşmüştür (Konca, 2011: 17).

Modernleşmenin bir parçası olarak demokrasinin geliştirilmesi için bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleri olmuştur. Hem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve hem de Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Türk siyasal hayatında önemli bir yer teşkil etmesine rağmen, her iki parti de, kısa ömürlü olmaları sebebiyle, demokrasinin yerleşmesine istendik katkıyı yapamamıştır. Adnan Menderes, zengin bir çiftlik ve arazi sahibi olarak siyasete, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan girmiştir. 30 yıllık siyaset hayatının son on yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanlığını yapmıştır. Başbakan Adnan Menderes, halk arasında Atatürk'ten sonra, Türkiye'de görülmemiş bir itibar ve sevgiye mazhar olmuştur. Sevimli hali, daima gülümser yüzü ve büyük çalışma gücüne sahip olmasıyla, halk kitlelerinin gözünde gerçekten milletin varlığını temsil ediyordu (Başgil, 2006: 27)

Çocuk yaşlarda hem öksüz hem de yetim kalan Adnan Menderes'i babaannesi yetiştirmiştir. Lise eğitimine devam ederken patlak veren 1. Dünya Savaşı sebebiyle askere alınmış, hastalandığından cephe gerisinde kalmıştır. Mütareke sonrasında Aydın'a geri dönmüştür. Mütareke sonrası Anadolu'nun işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmesiyle ülkede kaotik bir durum baş göstermiştir. Aydın'ın Yunanlılar ve İtalyanlar tarafından işgal edilmesiyle Adnan Bey'in çiftliği de İtalyan işgali altında kalmıştır. Yunanlılara nazaran İtalyanlar, Türklerle fiili savaşa girmemiş bilakis yerel halka yardım etmiştir. Bölgenin işgali ile beraber milli mücadele hareketi başlamış, Adnan Menderes de kurup başına geçtiği bir müfreze ile milli mücadele dönemine katılmıştı. Sonrasında düzenli ordu emrine girmiş, Malta'dan kaçıp gelen Ali İhsan Paşa'nın güvenlik içinde Ankara'ya gönderilmesinde görev almıştı (Goloğlu, 1982: 29). Milli mücadele esnasında yaşanan işgal ve savaşlar, bölgeyi harabe haline getirmişti. Zaferden sonra ülkede yeni bir hükümet, yeni bir rejim oluşturma mücadelesi yürütülürken, asayiş yeni yeni kurulmaya çalışılmaktaydı. Öyle ki dağlar

eşkıyalarla dolu, Adnan Bey'in topraklarının bir kısmı ise köylünün işgali altında kalmıştı (Demir, 2009: 9).

Bu dönemde ülke her şeyiyle yeni baştan inşa ediliyordu. Ekonomide, sosyal hayatta, kültür de birçok değişiklikler artı ardına yapıyordu. Anadolu'nun savaş sonrası harabe hali, Atatürk devrimleriyle adeta yeniden inşa ediliyordu. Bu devrimlerin yanında demokrasinin temelleri de atılıyordu. Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, ülkede partileşme sürecini başlatmak amacıyla kurulan CHP, Cumhuriyet'i kuran, ulus devletin şekillenmesinde önemli roller üstlenen, toplumsal alanda gerçekleştirilen reformlara öncülük eden bir siyasi parti olmuştur (Bakan ve Özdemir, 2013: 373-374).

Cumhuriyet ilk kurulduğu yıllardan itibaren ülkenin rotasının batılılaşmaya yönelik olması ve beraberinde getirdiği kültür devrimini de getirmiştir. Batılılaşma eğiliminin kök saldı, şehirli üst, orta sınıflar dışında kalan toplumun geniş kesimleri, bu kültür devrimine uzak kaldıkları için soğuk baktılar. Bu soğuk bakma zamanla bir devinime uğramış, maddi-manevi değerlere sahip çıktıkları için soğuk baktıkları iddiası yaygınlaşmıştır (Mert, 2007: 19). Bu durum siyasal hareket olarak tek partiye –CHP- ve faaliyetlerine karşı muhalif tutum olarak gözlemlenmiştir. Mustafa Kemal, fikir ayrılıklarını ve faydasız çekişmeleri ortadan kaldırmak için, bütün bir milleti yeni partinin kadrosunda birleştirmek istedi. Lakin Kurtuluş Savaşının önemli yüzlerinden olan Kazım Karabekir, Ali Fuad Cebesoy, Cafer Tayyar gibi kişilerin muhalefeti ile karşılaştı. Bu muhalefet hareketi Kasım 1924'te Terakiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında rakip bir parti kurulması ile sonuçlandı. Bu partinin ömrü birkaç aydan fazla sürmedi. Halkın dini duygularını istismar etmekle itham edilerek, o vakit Başbakan olan İsmet İnönü hükümetinin çıkarttığı bir kararname ile kapatıldı (Başgil, 2006: 35). Bu durum Kurtuluş Savaşında öne çıkmış alternatif liderlerin önüne geçmek için, bizatihi devlet yönetiminden diskalifiye edilmeleri için kullanılmıştır.

Ülkedeki yönetici lider kadroların yerlerini sağlamlaştırmasından sonra yapılan yenilikçi hareketler bazı kesimlerin tepkisini çekmiştir. Üzerine CHP'deki bazı yöneticilerin sorumsuz davranışları eklenince, ülkede gizliden gizliye biriken hoşnutsuzluk açıkça dile getirilir hale dönüşmüştür.

1.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Adnan Menderes

Ülkedeki tek parti politikalarına alternatif başka politikalar oluşturulması ve halkın zaman içinde CHP'ye duymuş olduğu muhalif durumu açıkça hissedilmiştir. Farklı bir yaklaşım olarak, baskılardan ve ekonomik sıkıntılardan bunalmış olan toplumda hükümete karşı büyük bir hoşnutsuzluğun yanında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk), toplumdaki bu hoşnutsuzluğu azaltmak, denetimsiz olan hükümeti denetleyebilmek, yapılan yeniliklerin toplum tarafından ne kadar benimsendiğini anlamak ve Batı ülkelerinde dile getirilmeye başlanan diktatör görüntüsüne son verebilmek için, muhalif bir partinin kurulmasını istemiştir (Ertem, 2010: 88). Mustafa Kemal, bu partinin kurulmasını isterken, Cumhuriyet esasına aykırı bir hareketin ortaya çıkmasından çekindiği için, Cumhuriyet ve onun temel prensiplerini özümsemiş bir devlet adamı kanalıyla bunu yapmak istemiştir (Akbulut, 2014: 63-64). Bu dönemde bizzat Atatürk'ün tavsiyesi ile Fethi Bey tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), ülkedeki tek parti yönetimine bir alternatif olarak, 1930 yılında kurulmuştur. Cumhuriyet ve devrimlerle hiçbir sorunu olmayan Fethi Beyin kişiliğine güvenen Atatürk, bu partinin kuruluşuna da önemli katkılarda bulunmuştur (Okyar, 1978: 27).

SCF, Parti Programında muhalefet edilen konular açıkça yer almaktadır. Programın birinci maddesine göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası, "milliyetçi, laik ve cumhuriyetçi" bir partidir. İkinci maddeye göre, vergiler çok yüksektir ve yeniden düzenlenmeleri gerekmektedir. Üçüncü maddede ise, hükümetin demiryolu politikası eleştirilmektedir. SCF'nin görüşüne göre, demiryolu yapımı çok pahalı bir altyapı çalışmasıdır ve Türkiye'nin mevcut ekonomik durumuna uygun değildir. Bunların dışında, parti programı, devletçiliği eleştirerek serbest girişimciliği destekleyen, dış ticareti geliştirmeyi hedefleyen, Türk Lirası'nın değerini düzenlemeyi amaçlayan ve tek dereceli seçim sistemini öneren maddeler içermektedir (Ertem, 2010: 77).

Menderes siyasete önceleri soğuk bakmış herhangi bir siyasi oluşumun içinde yer almamıştı. Siyasete uzak durma nedeni çiftlik işlerinden başka, eşi Berrin Hanımın da bu konudaki açık isteksizliği rol oynamış görünmektedir. Çünkü Berrin Hanımın dayısı Refik Beyin damadı, eski İttihatçılardan Dr. Nazım Bey, İzmir Suikast davasında yargılanıp, idama mahkûm edilmişti. Bu yüzden, Berrin Hanım, Adnan Menderes'in siyasete girmemesi konusunda diretmiştir (Güneş ve Akdağ, 2013: 187). Adnan Menderes, Berrin Hanım'ın istememesine rağmen, CHP'ye karşı ülkede yükselen hoşnutsuzluğun bir çaresi olarak SCF'de siyasal hayata atılmıştır.

Denetim altında faaliyet gösterecek muhalif bir parti görünümündeki Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, özellikle Batı Anadolu'da yoğun ilgi görmesi ve üye sayısının kısa zamanda on binlere ulaşması, İsmet Paşa Hükümeti'ni rahatsız etmiştir (Ertem, 2010: 88). Okyar'ın partisi SCF, kısa sürede düzene ciddi şekilde meydan okuyacak şekilde güç kazandı (Karpat, 2010: 70). Hatta yapılan yerel seçimlerde SCF'lilere göre CHP'nin usulsüzlüklerine rağmen birkaç belediye kazanılmıştı. Adnan Menderes'in kendi memleketi olan Aydın belediyesini de SCF kazanmıştı (Goloğlu, 1982: 29). Üstüne Fethi Bey'in konuşmalarının ardından ayaklanmalar ve huzursuzluklar meydana geliyordu. Doğu illerinde tehlikeli taşkınlıklar vardı (Lewis, 2008: 376-377). SCF, CHP'nin uygulamalarından rahatsız olan öteden beri siyasal iktidara muhalif, ancak gizil bir durumda bulunan dinsel nitelikteki potansiyel muhalefetin geniş desteğine sahip olması hasebiyle, iktidarın parti üzerindeki baskısı artmıştır. Muhalefetin memleketi anarşiye sürüklediği, toplumsal yapıdaki irtica olaylarına açıkça karşı tavır almadığı ve gericilere ödün verdiği yönündeki eleştirilerin altında kalmıştır (Çaylak, 2010: 22).

Dönemin ağır ekonomik şartları gereği ve uygulanan devletçilik politikalarının daha iyi işleyebilmesi ve muhalif seslerin kesilmesi adına SCF, 3,5 ay gibi kısa bir sürede Türk siyasal hayatında kendine yer bulabilmiştir. Fethi Bey, 15 Kasım 1930'da Mecliste, hükümeti seçimlerde yolsuzluk yapmakla suçlamış ve hemen ardından, 17 Kasım 1930'da kendini fesih etmesiyle Menderes'in de, doğal olarak Aydın'daki parti başkanlığı görevi sona ermiştir (İnan, 2002: 29). Teksoy, SCF'nin siyasal hayatta çok kısa süre yer almasında, CHP'nin otoriter kanadının da rolü olduğunu öne sürer (Teksoy, 2010: 16). Menderes'in ilk siyasi adımlarını attığı SCF, üç eski arkadaş arasında siyasi bir nabız yoklamasıydı. Bu parti Mustafa Kemal için bir tecrübe, İsmet İnönü için kendi hesabına bir sondaj ve nihayet Fethi Bey için ise bir hata olmuştur (Aydemir, 2000: 77).

1.3. Cumhuriyet Halk Partisi il başkanlığı ve Mustafa Kemal'in Aydın ziyareti

Menderes SCF'nin fesih edilmesinden sonra siyasî hayata devam edip etmeyeceği konusunda tereddütlü olduğu bir dönemde, CHP de toparlanma sürecine girdi. Halkın temel rahatsızlıklarını belirlemeye çalışıldı ve özellikle de SCF'nin yoğun ilgi ve itibar gördüğü bölgeler üzerine yoğunlaşarak buralara heyetler gönderildi (Aydın, 2011: 6). Aydın'a gönderilen heyetteki kişilerle Adnan Menderes'in daha önceki tanışıklığı, bunun yanında ekipte yer alan Celal Bayar ve Vasfi Çınar'ın ısrarları nedeniyle ve belirli ön şartlar talep ederek Adnan Menderes, CHP'de siyasal hayatına kaldığı yerden devam etmiştir. Adnan Bey, şartlarının kabulü üzerine CHP Aydın İl Teşkilat Başkanlığını üstlenerek yapılan kongre ile kendi arkadaşlarını yönetime taşımaya başardı. Menderes bütün şartları kabul edildiği gibi, etki ve yetkileri bütün vilayete hâkim olacak şekilde genişletildi. Artık Adnan Menderes, CHP Aydın il başkanıdır. Kısa sürede eski şaibeli partililer tasfiye edilerek Menderes, Aydın İl Başkanlığında yeni bir yapılanma içerisine girmiştir (Demir, 2009: 18-19).

Yurt seyahatine çıkan Atatürk'ün rotasında yer alan Aydın'a uğramadan, Aydın'da olanlar kulağına gelmişti. Aydın il teşkilatını eski SCF'liler ele geçirdi şeklinde sözler, Mustafa Kemal'i ziyadesiyle rahatsız etmişti. Nihayet Atatürk, Aydın'a gelir. Merasimlerle karşılanır. Şehirde ziyaret edebileceği her yeri ziyaret eder. Ama bir türlü CHP İl Başkanlığı'na uğramak istemez. Oysa Adnan Menderes ve partililer onu heyecanla beklemektedirler. Mustafa Kemal, istemeye istemeye de olsa usulen çok kısa bir süreliğine il başkanlığını ziyaret etmeye ikna olur. Görüşme öyle bir hava içinde gelişmiştir ki, beş dakikalık ziyarete gelen Atatürk, Adnan Menderes'in memleket meselelerine

girmesi ile ziraat, kooperatifleşme, kredi vs. konular üzerinden dört saat gibi bir sürede il başkanlığından ayrılabilmiştir (Aydemir, 2000: 88).

Atatürk, Aydın ziyaretinden bir gün sonra, yani 4 Şubat 1931'de, Denizli'ye geçmiştir. Fakat Atatürk'ün yola çıkmadan önce, Vasıf Çınar ve Halit Onaran aracılığıyla Menderes'e iki emri olmuştur. Bunlardan biri, o zaman henüz devam etmekte olan Türk Ocakları Yönetim Kurulu'nun değişmesi ve diğeri Atatürk'le konuşmanın ağırlık merkezini oluşturan tarımsal üretim, kredi, kooperatifleşme ve sanayileşme konularıyla ilgili konuşulanların bir rapor haline konularak hazırlanmasıdır. Nitekim bu raporlar, Atatürk'e 6 Şubat 1931 günü, Denizli'den dönüşünde, tekrar Aydın'dan geçerken verilmiştir (İnan, 2002: 34).

1.4. Adnan Menderes ve CHP milletvekilliği

Atatürk'ün yurt ziyaretlerinin ardından seçimler gelir. O zaman toplumdaki genel kanı şudur: Kim milletvekili olmak isterse istesin, ancak Ankara'da, CHP parti genel merkezinin belirlediği isimler milletvekili olmaktadır. Bu durum Adnan Menderes ve Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Aday listeleri açıklandığında Adnan Menderes aday listesindedir. Seçimler yapılır, Menderes, Aydın ilinden milletvekili seçilerek Ankara'nın yolunu tutar (Aydemir, 2000: 89). Atatürk'le yapılan dört saatlik görüşmenin pratik sonucu meclisin yolunu açmıştır. Fakat Menderes'in bu kadar kısa sürede Ankara'ya gitmesini; Atatürk'ün güvendiği isimlerden Menderes'in akrabası da olan Tevfik Rüştü Aras'a bağlayanlar da olmuştur. Fakat Menderes bu türlü iddiaları kesinlikle yalanlamıştır (Demir, 2009: 22).

Menderes, ilk olarak Mecliste Dilekçe Komisyonunda bulunmuştur. Menderes'in bu komisyondaki görevi hakkında detaylı bilgi yoktur. Fakat Menderes'in bu görevi, ona devletin işleyişi konusunda bilgi sahibi yaptığı söylenebilir (İnan, 2002: 38). Menderes'in vekillikteki ilk yılları öğrenme ve hukuk tahsili ile geçmiştir. Menderes, Aydın'da kabul görmüş Aydın beylerinden biri olmasına karşın, mecliste silik ve sıradan vekillerden biridir. Hakeza bu dönemde TBMM'nin kendine göre sınırları belli bir hiyerarşisi vardı. Başta tartışma kabul etmez otorite Mustafa Kemal ve İsmet İnönü vardı. Lise tahsili yarım kalmış Menderes, bir dilekçe ile Ankara Hukuk Mektebine başvurdu. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra hukuk fakültesine kaydını yaptırdı (Aydemir, 2000: 94-96). 1934-1935 öğretim yılında, 16'sı kız, 121'i erkek toplam 137 kişi fakülleden mezun olmuş ve Adnan Menderes bunlar arasında yer almıştır. Adnan Menderes, 2 Kasım 1935 tarihinde fakültenin yedinci mezunu olarak 791 numaralı diplomasını almıştır (İnan, 2002: 23).

Hukuk fakültesini bitirdikten sonra, Menderes'te gözle görünür değişiklikler olmuştur. Duruşunda, yürüyüşünde ve konuşmalarında ağır bir hava gelmiştir. Menderes'in muhalefete geçinceye kadar parti ve mecliste sivrilebileceği vazifeler, taşra müfettişlikleriyle encümen kâtiplikleridir (Aydemir, 2000: 101-102). Bu görevlerin her birisinde Menderes, taşra müfettişlikleriyle bölgeyi gözlemlemiş, halkın durumunu birinci gözden görmüştür. Halkın CHP'ye karşı içten içe mutsuzluğunu gözlemlemiştir. Menderes, o yıllarla ilgili değerlendirmesinde şöyle ifade eder: "Meclise geldikten sonra, büyük bir dikkatle çalışmaya başladım. Kendimi memleket işlerine verdim. Hem vazifemi gördüm hem de hizmet için kendimi yetiştirdim. Başbakan oluncaya kadar da kendimi yarı için ilzam edecek bir harekette bulunmadım" (Aydemir, 2000: 102).

SCF'nin kapanmasından sonra CHP Avrupa'daki totaliter rejimlerden etkilenerek, kendisini devlet ve milletle bir tutmaya başlamış ve ülkedeki kontrolü eline alarak tahakkümünü arttırmıştır. 1931 yılı parti kurultayında Cumhuriyetin altı ana prensibi tespit edilmiş, 1935 Kurultay'ında Parti Genel Sekreterinin İçişleri Bakanı tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Valiler hem mülki idarenin, hem de parti teşkilatının başına getirilmiştir. Bölge müfettişleri de parti ve devlet işlerini denetlemekle görevlendirildiler. Bu gelişmelerin sonucunda bütün millet CHP'nin üyesi kabul edilmiştir (Haytoğlu, 1997: 49).

1 Eylül 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Türkiye sahip olduğu jeopolitik yapısı ve askeri kapasitesi sayesinde, savaşan tarafların saflarına katmak istediği aranan müttefik konumunda idi. Bu dönemde memlekette, siyaset değil, askeri meseleler ve idari müşküller ön plana geçer. Meclis, savaş döneminde tartışma alanı değildir. İsmet İnönü

Cumhurbaşkanlığındaki Türkiye, dış politikasını uluslararası konjonktüre göre ayarlamış, savaşa fiili olarak katılmayarak büyük bir dış politika başarısı göstermiştir. Fakat savaşa katılmamanın yanında, eli silah tutan erkeklerin askere alınması ve her an savaşa hazır konumda tutulan ordu, ülkede üretimin düşmesini de beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde savaştan yeni çıkmış genç cumhuriyet, ekonomik darboğaza girmiş, karaborsa ve devalüasyonlarla tanışmıştır.

1939-1945 döneminde cumhuriyet, dış tehlikelerin etkisiyle daha da hırçınlaşmış; “40 karanlığı” benzetmesi bu dönem için iyi bir yakıştırmadır. Halk iktisadi ve sosyal koşulların ağırlığı altında kıvrılırken, aydınlar da fikir özgürlüğünden yoksun kalmanın acısını çekmektedirler. Türkiye, İsmet İnönü'nün dâhice manevraları sayesinde kendini yangının dışında tutmayı başarmış, ama ülkede rahat koşulları sağlamayı ve enflasyonla baş etmeyi başaramamıştır (Tanili, 2007: 54). Harp sona ererken mecliste patlak veren toprak davası, Menderes'i ön plana çıkarmış, iktidara karşı direniş ve mücadele safına çekmiştir (Aydemir, 2000: 110).

2. Çok partili siyasal hayatı ve Demokrat Parti'yi doğuran toplumsal ve siyasal süreç

2.1. Toprak reformu yasa çalışmaları

Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden sürecin fitilini ateşleyen, Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ile ilgili gelişmelere değinmeden önce, Osmanlı zamanında toprak yapısı ile ilgili yaşananlara değinmek, konu ile ilgili içeriği tam kavramak bakımından yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğunda, 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra artan nüfus baskısıyla tahıl fiyatlarının artması, halktan alınan sabit parasal vergileri düşürdü. Topladıkları vergiler karşılığı askeri hizmet vermek zorunda olan memurlar, mali baskının artması sonucu işlevlerini yürütemediler. Terk edilen topraklar taşradaki nüfuzlu kişilerin eline geçti (Keyder, 2014: 23; Köymen, 2008: 107-109).

Tımarlı sipahilerin toprağı yöneten kişiler olarak güçlerini yitirmeleri ve toprağın bir ihtiyaç maddesi kaynağı olmaktan çıkıp, üzerinden toplanan vergiler nedeniyle bir nakit para kaynağına dönüşmesi taşradaki nüfuzlu kişilere yeni bir rol kazandırdı (Karpat, 2010: 52). Bu duruma iltizam adı verilen, uzak mecralardaki bölgelerden vergilerin zengin nüfuzlu kişilerin önceden merkeze ödemesi ve sonrasında bu kişilerin halktan vergi toplaması sistemine geçilmesi, beklenilen aksine daha fazla vergi toplama ve bozulan tımar sisteminin alternatifi olma projesi, tam tersi bir etki yaratmıştır. Bu sistemle nüfuzları gittikçe artan bir güç yaratılmış oldu. 18. Yüzyıl boyunca Osmanlı toprakları iltizam hiyerarşisini denetimde tutan nüfuzlu kişiler, diğer adıyla ayanlar taşrada devlet otoritesini temsil ederek tarımsal artı ürüne el koydular (Keyder, 2014: 25).

Ayanların gücü tarımsal kaynaklar üzerindeki ekonomik denetimlerine, kasabalı halkı ve köylüler üzerindeki nüfuzlarına, özellikle de devlete sağladıkları faydaya dayanıyordu. Ayanlar 18. yüzyılın sonunda henüz gerçek bir sınıf haline gelmemelerine rağmen, 1768'de Osmanlı-Rus Savaşında devlete borç verecek kadar zenginleşmişlerdi. Bazı ayanlar kendi bölgelerinin yönetimini fiilen ele geçirmişlerdi. Taşradaki etkileri gittikçe artan ayanlar, merkezi yönetimde de etkilerini hissettirdiler. Bunun ilk somut örneği, padişahın ilk defa yetkilerini, mahalli güç sahipleri ile paylaştığını gösteren Sened-i İttifak'tır. Bu belgeyle toprak üzerindeki veraset hakları kabul edildi ve devlet görevlilerinin işlerine müdahale etmemesi hükme bağlandı (Karpat, 2010: 52).

Sened-i İttifak, 1215 yılında İngiltere'de derebeyleri ile Kral arasında imzalanan Magna Carta benzeri bir belgeydi. Sened-i İttifak, Osmanlı'da bir aristokrat sınıfının yasallık kazanarak Avrupa'da olduğu gibi hukuksal bir zümre olmasını temin etmemiştir. Vesika Alemdar Mustafa Paşa'nın ve devlet merkezindeki ayan hâkimiyetinin ortadan kaldırılmasıyla hükümsüz kalmıştır (Çaylak, 2005: 142). Bu noktada Batı medeniyetini şekillendiren en önemli faktör burjuva zihniyeti iken, Osmanlı toplum ve ekonomisine büyük ölçüde Ahi zihniyeti yön vermiştir. Bu zihniyetin hâkim olmasından dolayı Osmanlıda, Batı ekonomisini oluşturan sömürgeci faaliyetler ve sınıf mücadeleleri görülmemiştir. Bu sömürgeci faaliyetlerin ve sınıf mücadelelerinin somut şekli ve sonucu burjuvazidir. Osmanlılarda ise toplum yararını kendi çıkarlarından üstün tutan müteşebbis insan tipi idealize edilmiştir (Şeker, 2010: 65). Yerel seçkinlerin etkinliği ve gücü kendi çabalarının bir sonucu olarak değil, merkezi otoritenin zayıflaması oranında artmıştır. Bu seçkinler grubu, merkezin kendileri için uygun gördüğü mevkilere razı olmuşlardır (Çaylak, 2005: 144).

Sanayi devrimi sonucunda oluşmaya başlayan burjuvazi ve onun sınıfsal çıkarları sonucu ulus devletlerin oluşmaya başlaması, yönetimde farklı yapılanmaları meydana getirmiştir (Şeker, 2010: 64). Fransız ihtilalinin tüm dünyaya yaymış olduğu fikir esintileri en çok heterojen devletlere zarar vermiştir. Osmanlı en büyük ödünleri, bu fikirlere karşı çıkma uğruna büyük devletlere karşı vermiştir. Mehmet Ali Paşa örneğinde olduğu gibi, ayanlar mahalli çıkar gruplarını merkeze karşı harekete geçirip, yeni yeni ortaya çıkan şehirli sınıfların taleplerini dile getirdi. İmparatorluğa karşı, bu istekleri ve daha fazlasını almak için saldırıya geçti. Osmanlı kuvvetleri Mehmet Ali Paşa ordularına karşı ancak İngiliz yardımıyla ve onlara büyük ödümler vererek sonlandırabilmiştir.

Osmanlıda 19. yüzyıldaki yaygın inanca göre mal ve para ticareti, imparatorluğun gayrimüslim tebaasına özgü işaretti. Rumların ticaretle, Ermenilerin ise borç vermekle uğraştığı bir iş bölümünün olduğu varsayıldı (Keyder, 2014: 31). 1. Dünya Savaşı ve sonrasında Türk bağımsızlık savaşında ülkedeki gayrimüslimlere yönelik bazı gelişmeler olmuştur. Bunun neticesinde imparatorlukta yaşayan gayrimüslimlerin önemli bir kısmı imparatorluğu terk etmek zorunda kalmışlardır. İmparatorluk içerisinde kaç yüzyıldır oluşmaya başlayan burjuvazi kesimi de böylelikle ülkeyi terk etmiş bulunuyordu. Demografik olarak işin en dramatik kısmı, 1913 yılında imparatorluk nüfusunun yaklaşık dörtte biri, 1925 yılına gelindiğinde artık yoktu. Müslüman nüfusun beşte biri ölmüş, gayrimüslimlerin sekizde yedisi ülkeden kaybolmuştu. Bu trajik değişim, savaş yılları içerisinde Türkiye'nin ticaret sınıfının çok büyük bir bölümünü kaybetmiş ve Cumhuriyet kurulduğunda son birkaç yüzyıldır imparatorluk içerisinde çatışma halinde olan bürokrasi-burjuvazi durumunu ortadan kaldırmış, bürokrasi yalnız kalmıştır (Keyder, 2014: 103).

Bizzat Vehbi Koç tarafından kaleme alınan hatıralarında bu durum şöyle ifade edilmiştir. Ankara'nın bütün ticareti Ermeni, Rum ve Musevilerin elindeydi. Müslüman Türkler ülkenin sahibi olmakla birlikte, çoğunlukla bu üç zümrenin emrinde çalışan ve basit hayat süren kimselerdi. En güzel binalar, en güzel mağazalar, en güzel yazlıklar gayrimüslimlerini (Türkdoğan, 2004: 485). I. Dünya Savaşı'ndan önce, İttihat Terakki döneminde, ülkeyi modernize etme çalışmalarına girişilmiş, daha sonra Türk Kurtuluş Savaşı'nın lideri Mustafa Kemal ülkede bir numaralı insan konumuna gelmişti. Cumhuriyet'i çağdaş ülkeler seviyesine getirme girişimlerine muhalefet eden kesimler, birer birer yönetici kadro tarafından tasfiye ediliyordu. Hatta kendi içerisinde bile fikir ayrılıklarında, ülkenin rotasını değiştirecek girişimlere karışmış olanları, yani Kemalist rejime karşı duranları en iyi ihtimalle sürgüne gönderiyorlardı. Bürokratlar içerisinde görünür rakipler uzaklaştırmakla kalmamış her türlü denetim, muhalefet ve rekabet mekanizması da bertaraf edilmişti.

Sermaye açısından Ermeni tehciri ve Rumların ülkeden ayrılması, Müslüman burjuvazi açısından çifte önem taşıyordu. Birincisi, oluşum sürecindeki burjuvazi, gayrimüslim nüfustan arta kalanlara muris oldu. İkincisi, burjuvazinin yokluğunu bilen genç cumhuriyet yöneticileri, Müslüman burjuvazinin gelişimine izin vermiş, daha fazla kar elde etmelerine ve genişlemelerine razı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'de 1938 sonrası reel ücretlerde bir artış olsa da tüketici fiyatlarında muazzam artışlar yaşanmıştır. Bunun üzerine burjuvazinin daha fazla kar elde etmek için karaborsacılık faaliyetlerini arttırmaları, işçi ve köylü sınıfının yükünü arttırmıştır. Savaş döneminde, ülke savaşa katılmasa da, her an savaşa hazır asker bulundurması ve genel seferberlik durumuna geçilmesi, tarımsal girdilerin azalmasına neden olmuştur. Devletin gelirlerini, elzem olan mallara değil de, savaş malzemeleri ve Almanya'dan sanayi fazlası mallarına harcaması, ülkede üretimi taban yaptırmış, fiyatlar ise tavan yaptırmıştır. Tüccarların savaş döneminde sağladıkları birikimler önemli boyutlara ulaşmış, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra eksikliği hissedilen şey, köylü ve işçiyi yiyen bir canavara dönüşmüştür. Sayıları bir hayli azalmasına rağmen Hristiyan ve Yahudi burjuvazi, dış ticaret alanında faal olmaya devam etmiş, bütün tüccarlar gibi kıtlıkları fırsata çevirerek çok yüksek kazançlar elde etmişlerdir (Keyder, 2014: 144).

Savaş yılları boyunca devletin kırsal nüfustan talepleri üç ayrı başlık altında incelenebilir:

- a) Emek yükümlülükleri;
- b) Para olarak vergilendirme;
- c) Tarımsal ürüne el koyma.

Askerlik hizmeti emek yükümlülüklerinin hiç şüphesiz en önemlisiydi. Büyüklüğü bir milyonu aşan bir ordu, genç yaşlardaki nüfusun önemli bir bölümünün tarımdan koparılması anlamına geliyordu. Ayrıca, hükümetler, askeri olmayan amaçlarla da kırsal nüfusa çalışma yükümlülükleri getirdiler (Pamuk, 2008: 189).

Bu durumun toplumda yarattığı olumsuz etki, tüm karaborsacıları hedef alan Varlık Yasası ile törpülenmeye çalışılmış, bunda da çok büyük bir yük gayrimüslimlerin üzerine binince gayrimüslim nüfusu gittikçe azalmıştır. Yerli sermaye kendi burjuvazisini oluşturma yolunda, olgunluğa doğru yavaş yavaş yaklaşmıştır. Varlık vergisinin uygulamasının gayrimüslimlere etkisini görmek için bir istatistik vermek gerekirse: İstanbul'un altı ilçesinde vergi borcunu ödemek için gayrimenkullerini satanların % 39'u Yahudi, % 29'u Ermeni, % 12'si Rum, % 10'u azınlık şirketleri ve % 5'i yabancılarıdır. Bunları alanların ise % 67'si Müslüman Türkler, % 30'u devlet kurumlarıydı (Türkdoğan, 2004: 370).

1930'larda Türkiye'de bir toprak reformu gereksinimi kesin olarak belirdikten sonra, konu iktidardaki partinin tüzük ve programına girmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Atatürk, 1936 ve 1937 Meclis açış konuşmalarında bir toprak reformu yasasının çıkarılmasını Meclisten isterken, ülkenin toprak konusundaki sıkıntılarını şöyle dile getirmiştir: “Her Türk çiftçi ailesinin geçim ve çalışmasını sağlayacak büyüklükte bir araziye sahip olması mutlak olarak zaruridir. Memleketin sağlam temeli ve kalkınması bu prensibin tabakkukuna bağlıdır... Millî ekonominin temeli ziraattir. Bunun için ki, ziraatta kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünmez bir mahiyet almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafeti ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak lâzımdır” (Tekelioğlu, 2010: 56-57).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, topraksızları ve toprağı yitmeyenleri topraklandırma, verilen topraklar üzerinde işletmeler kurulması ve çiftçinin kredi ile teçhizi gibi toprak reformunun ana prensiplerinden bazılarını ihtiva ediyordu; ancak kapsamlı bir toprak reformu mahiyetinde değildi. Tasarı mecliste ağır tartışmalara konu olmuş ve Demokrat Partinin temellerinin atıldığı bir aşama olmuştur (Çamurcuoğlu, 2009: 173). Kanunun yaratıcısı Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatiboğlu'dur. Tasarının bütün ruhu Türkiye'nin tarım ekonomisini "köylü ocağı" ekonomisi yapmaktı (Berkes, 1997: 246).

Reform konusunda tasarı için geçici bir komisyon kurulur. Komisyonun üyeleri büyük arazi sahipleri olan Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak, Halil Menteşe gibi isimlerden oluşmaktadır. Tasarı meclise İsmet İnönü'nün istediği gibi gelmez. Çeşitli direnmelere rağmen, İsmet İnönü'nün gayretleriyle toprak reformu mecliste kabul edilir (Balta, 2002: 285). 1931 yılında milletvekili olan Menderes hukuk eğitimini tamamlamış, parti içinde sözcü, müfettişlikler yaptıktan sonra parti yönetim kurulu üyeliğine getirilmişti. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı üzerinde söz alarak, ilk kez kendini bütün Türkiye'ye tanıyacak hamlesini yapmıştır. Mecliste yapmış olduğu konuşmada tasarıdaki çelişkilere değindikten sonra, sorunun topraksızlıktan ileri gelmediğini, tarımın ve ekonominin geriliğini ve çiftçinin perişanlığını başka sebeplerde aramak gerektiğini belirtti. Komisyonun son günü yapmış olduğu değişikliği eleştirerek, yapılmak istenen değişikliğin sosyalist rejimin Toprak İskân Kanunundan alındığını söylemiştir. Bu sözlere itiraz eden Cemil Sait Barlas, “haşa, haşa” diye bağırды ve böylece demokrasiye geçiş döneminin ilk muhalefet hareketi başlamış oldu (Goloğlu, 1982: 30-31).

Menderes'in konumu, “toprağı sermaye, bilgi ve girişim harcayan” ve ücretli işçi çalıştıran kapitalist girişim yolunda bulunan bir toprak ağası ve mecliste hukuk eğitimini tamamlamış milletvekili konumuydu. Bu rastlantısal bir olgu değildir. Bizzat Menderes, daha İkinci Dünya Savaşından çok önce büyük tarım işverenine dönüşmüştür. Aydın bölgesindeki çok geniş çiftliği ücretli işçiler tarafından, çağdaş tarım tekniğiyle işleniyordu (Rozaliyev, 1978: 243). Bu durum ise meclisteki itirazın sebebini izah etmeye yeterli mahiyettedir.

2.2. Dörtlülük Takrir

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken CHP içindeki muhalefet gün yüzüne çıkmıştır. Bu gelişme ayrıca Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden süreci başlatmış, ardından yaşanan belki de en önemli gelişme, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın, 7 Haziran 1945'te, Parti Meclis Grubu Başkanlığı'na sundukları Dörtlülük Takrir'dir (Unat, 2011: 843). Takrir, II. Dünya Savaşı esnasında, siyasi hürriyetlerin doğal olarak kısıtlanmasına rağmen CHP'nin "Müstakil Grup" teşekkül ettirdiğini; fakat tek parti idaresi dönemi özelliklerinden dolayı, arzulanan neticenin alınmadığını belirtmektedir. Bu anlayışın devamı olarak II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada, hürriyet ve demokrasi fikirlerinin başarı kazandığından söz etmekte ve ülkemizde de aynı demokratik ülkelerin, bütün vatandaşlar tarafından paylaşıldığı iddia edilmektedir. Bütün bu girişten sonra, halkımızın 20 yıl evveline göre çok yüksek bir seviyeye ulaştığı belirtilip, Anayasamızın demokratik ruhunun, siyasi ve idari yapıya kazandırılabilmesi istenmektedir (Demir, 2009: 36).

Takrir, daha görüşülmeden parti üst yönetiminde fırtınalar kopardı. Cumhurbaşkanı İnönü huzurunda toplantılar düzenlenerek, takrir hakkında nasıl bir tavır ortaya konulacağına yönelik tartışmalar yapıldı. CHP üst yönetiminin Çankaya'da gerçekleştirdiği toplantı sonucunda; takririn kesin reddedilmesi kararlaştırıldı. Cumhurbaşkanı İnönü'nün takrir hakkındaki tavrı, "Bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler" şeklindedir (Demir, 2009: 37).

Farklı bir görüş olarak, Demokrat Parti'nin kurucularından Refik Koraltan hatıratında, bu düşünceye karşı çıkmıştır. Demokrat Parti'nin gelişmesinde, halkla iç içe girmesinde, valiler tarafından toplantılarının mümkün mertebe desteksiz bırakıldığı ve mitinglerinde valilerce, İçişleri Bakanlığına rapor edilme olduğunu iddia etmektedir (Koraltan, 2013: 111-114). Bu gelişmeden hemen sonra 22 Eylül'de toplanan CHP Divanı, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü, Vatan gazetesinde yayınlanan yazılarının parti prensiplerine aykırı bulunduğu gerekçesiyle partiden ihraç etmiştir. 24 Eylül'de de Celal Bayar, hem milletvekilliğinden hem de CHP'den istifa etmiştir. Kısa bir süre sonra CHP Divanı Refik Koraltan'ı da partiden ihraç etmiş ve böylece, takririn sahipleri partiden uzaklaştırılmıştır (Unat, 2011: 844).

Özetlenecek olursa, DP'nin kuruluşuna giden yolda yaşanan önemli iç etkenler şöyle sıralanabilir: CHP içinde yer alan 35'ler muhalif grubunun göstermelik kalması. Çiftçiyi topraklandırma yasası, Varlık ve Toprak mahsulleri vergilerine ve Milli Korunma yasasına karşı ortaya çıkan tepkiler. Tek parti CHP'sine karşı biriken halkın tepkisidir. Tüm bunlar DP'nin kuruluşuna giden süreci hızlandırmıştır. Türkiye'de çok partili yaşama geçişin alt yapısı, tüm bu somut gelişmeler neticesinde sağlanmıştır (Albayrak, 2004: 18-30).

3. Demokrat Parti'nin kuruluşu

Dörtlerden bazısının istifası, bazısının ihracı ile çok gizli olarak toplanan bu dörtlülük, önce fikir ve görüşlerini birbirlerine açıkladılar. CHP'liler arasında gittikçe artan memnuniyetsizlik alametlerinden cesaret bularak, bir muhalif parti kurmayı düşündüler. 1945 senesi sonlarında bu teşebbüs, Demokrat Partiyi kurmakla nihayet buldu. Partinin programı ve kurulması 7 Ocak 1946'da ilan edildi. Önce Dışişleri eski bakanlarından Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Ankara'daki evinde daha sonra da İstanbul'da uzun süren toplantılar yapılmıştır. Ayrıca 1945 yılı yazından itibaren Köprülü ve Menderes, CHP'nin basındaki temsilcilerinden Falih Rıfkı Atay ile çok sert yazılı tartışmalar yapmışlar, bu gelişmelerin bir sonucu olarak Menderes ve Köprülü 21 Eylülde CHP'den çıkarılmışlardır (Albayrak, 2004: 49-52). 1945 senesi sonlarına doğru bu gelişmeler Demokrat Parti'nin kurulmasında önemli adımlar olmuştur. Demokrat Parti'nin resmen kurulması ise 7 Ocak 1946 tarihinde Refik Koraltan'ın İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a verdiği dilekçe ve evraklarla gerçekleştirilmiştir (Albayrak, 2004: 62).

Demokrat Parti'nin kuruluşu, bütün memlekette büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Yıllardır beklenen bu partinin programı, halkta heyecan uyandırdı (Başgil, 2006: 53-55). CHP'nin yönetici kadrosunun seçkin bir kesimden oluşması ve parti içi demokrasinin sağlıklı işleyememesi, karar süreçlerinde çevrenin etkinliğini kesintiye uğrattır. Bir sebeple partiden kopan Menderes ve

arkadaşlarının kurdukları parti, CHP içerisinde sözü geçmeyen taban için bir araç olmuştur (Bingöl ve Akgül, 2005: 3).

Demokrat Parti kuruluş amacını, hür ve demokratik düzen içinde, milli egemenlik, milli birlik ve beraberliği ve Türk milliyetçiliğini korumak, güçlendirme ve geliştirmek üzerine kurmuştur. Demokrat Partililer, sosyal güvenlik, sosyal adalet ve fırsat eşitliğini sağlamak; toplumun, ailenin ve kişinin, tam bir hürriyet içinde refah ve saadetini temin etmek üzere, işsizlik ve fukaralığa son verip, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidererek, her vatandaşın, yurdun her köşesinde, insan onuruna yaraşır bir yaşam seviyesine ulaşmasını gerçekleştirmek üzerine kurmuşlardır. Bunların yanında ayrıca bireyin temel hak ve hürriyetlerini koruyarak, bireysel girişimleri destekleyerek, serbest piyasa ekonomisini uygulamaktır (DP Tüzük, 1946: 3). Bizatihi Demokrat Parti, liberalizm ve demokrasi ilkeleriyle yola çıkmıştır (Aydın, 2010: 46).

1946 yılından itibaren Demokrat Partiye, kısa zamanda büyük katılmalar olur. Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan birçok milletvekili, eski bakan, harp zengini, vurguncu tüccar, toprak ağası, bankacı Demokrat Partiye girerler. Cumhuriyet Halk Partisinin ileri gelenlerinden birçoğunun Demokrat Partiye geçmesi, CHP'nin taşra teşkilatlarında büyük çözümlere yol açmıştır. İktidar partisinin taşra teşkilatından toplu olarak ayrılanlar, buldukları yerlerde Demokrat Parti teşkilatlarını kurdular. Türkiye'deki kötü hayat şartları ve yıllar boyunca memleketi tek parti yönetimi altında idare eden Cumhuriyet Halk Partisine karşı duyulan nefret, halk yığınlarının biran önce yoksulluktan kurtulup insanca bir hayata kavuşma özlemi, Demokrat Partinin hızla gelişip, büyümesine yol açmıştır. Halk, Demokrat Partinin vaatlerine inanmış, kurtuluşu ondan beklemiştir (Şişmanov, 1990: 148-149). Anadolu'daki birçok il ve ilçede DP teşkilatları birer birer kurulmaya başlanmıştır. Kurucular genellikle, tüccar ve çiftçi ağırlıklı olmak üzere meslek sahipleridir. CHP'nin yoğun bürokratik ve seçkinci (elitist) yapısına alternatif, taşradan çiftçi ve tüccar kesim halka daha inandırıcı gelmiş, DP'ye yoğun katılımlar olmuştur. Demokrat Parti de, Cumhuriyet Halk Partisi gibi, Türkiye'nin dört bir bucağına nüfuz eden bir örgüte sahip oldu. Gerçekten Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerindeki zaferini, partinin CHP'den daha üstün bir örgüte sahip bulunması ve halka inen bir kampanya düzenlemiş olması sağlamıştır (Weiker, 1967: 13). Başka bir deyişle DP "siyaseti toplumsallaştırmayı başarmıştır" (Albayrak, 2004: 179).

Bütün bu gelişmeler neticesinde, Duverger'in köklü rejim değişikliklerinde tek parti eliyle gerçekleştirilmesi gereken geçiş dönemini bitiren Türkiye, esen çoğulcu demokrasi rüzgârının da etkisiyle, eski tek parti dönemi baskıcı ilkelerini gevşetmeye başlamıştır (Yanık, 2002: 25). Nihayetinde DP ve kurucu kadroları, Atatürk'ün iki kez teşebbüs edip başaramadığı çok partili hayata geçiş denemesinden sonra, ülkemizi çok partili hayatla tanıştırmıştır. Türk siyasal hayatına muhalefet deneyimini kazandıran Demokrat Parti, 1950 seçimleriyle 27 yıllık tek parti iktidarını kansız ve muvazaasız olarak sona erdiren, Türkiye'de merkez-sağın tarihi serüvenini başlatan bir siyasi parti olmuştur (Bakan ve Özdemir, 2013: 373-374). Demokrat Parti, Maurice Duverger'in 1951'de yaptığı kadro partileri ve kitle partileri ayrımında, kitle partisi statüsüne daha yakındır. Geniş kesimlerden oy alan DP özel olarak eşrafa dayanıyordu ve katı bir ideolojik yaklaşımı yoktu (Bingöl ve Akgül, 2005: 3).

4. 1946 genel seçimleri

Dört yılda bir yapılan genel seçimler, çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte, iktidar partisi CHP tarafından bir yıl öne alınmıştır. Bu nedenle VII. Dönem TBMM'si 3 yıl görev yapmıştır. Normalde 1947 yılının Ekim ayında yapılması gereken genel seçimin, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir (Güneş ve Akdağ, 2013: 204). Tek parti yönetiminde uygulanan tek dereceli seçim sisteminde, seçmene yüklenen tek misyon, seçimlere katılmak, sistemin meşruluğunu devam ettirmektir. Seçimlerin bizatihi kendisinin, siyasal iktidarlar için bir meşruluk aracı olduğu anımsanmalıdır. Tek partinin olduğu tüm otoriter rejimlerde olduğu gibi tek parti CHP'sinde de, yönetimin meşruiyetinin ifadesi açısından, seçime katılım oranlarının yüksek olması büyük önem taşımaktadır (Alkan, 2006: 157).

Çok partili yaşama geçişin ardından yapılan ilk genel seçim olan 1946 seçimleri de, şaibeleri ile uzun süre muhalefet tarafından gündemde tutulmuştur. 1946 seçimleri Türk demokrasi tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu seçimi farklı kılan faktörlerin başında, iktidarın seçimde kullandığı baskı yöntemleridir. Demokrat Parti kurulduktan kısa bir süre sonra yapılan 1946 seçimleri, Demokrat Parti için istenilen sonuçları vermese de, İsmet İnönü'nün uzun yıllar izlerini silmek için çalıştığı bir seçim olmuştur (Çavdar, 2008: 457).

Seçimler sonucunda CHP 395, DP 64 ve Bağımsızlar da 6 milletvekili kazandılar (Karpaz, 1967: 144). Ne var ki; Demokrat Partililer bu rakamları kabul etmiyor, kendilerinin 279, CHP'nin ise 186 vekil kazandığını iddia ediyordu. Tüm DP örgütlerinden ardi ardına şikâyetler başlamış, seçimlere fesat karıştırıldığı ve tüm seçimlerin yenilenmesi istenmiştir (Goloğlu, 1982: 65). Dönemin ünlü gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman'a göre CHP, 1946 seçimlerinde dürüst bir seçim yapsaydı, seçilebilecek muhalif aday sayısı yüz elliye geçmeyecek, CHP üçte ikiyi aşkın bir çoğunlukla sahip olacaktı. Böyle bir dürüstlük siyasal hayatımıza kök salacak, birçok sarsıntıları önleyecek, belki de 1950 seçimlerinden CHP iktidar çıkacaktı (Yalman, 1997:1363).

Seçimler yenilenmedi fakat seçimlerden sonra protestolar devam etti. Bu seçimi farklı kılan unsurlardan biri ise seçimler neticesinde Demokrat Parti, zihniyeti, görüşleri ve programı halk tarafından yeterince bilinmediği halde, muhalif grupların birleştiği bir yer olmuştur. Aralarındaki bütün fikir ve menfaat ayrılıklarına rağmen köylüler, işçiler, aydınlar ve toprak ağaları, bu partinin etrafında toplanarak partiye sosyal hareket vasfını kazandırdı (Karpaz, 1996: 145). Meclisteki DP'li vekil sayısı, DP'lileri tatmin edici düzeyde olmasa da, CHP karşısında Demokratların grubu ne kadar azınlık olursa olsun, bu tarihten sonra meclisin daha önce CHP'nin her teklifinin büyük bir ittifakla, orman misali ellerin kalkmasıyla kabul edilmesi halinden eser kalmamıştı (Başgil, 2006: 60-61). Meclis toplantısının ilk gününden itibaren CHP ve DP arasında, parti mücadeleleri ve çatışma ortamı hüküm sürmüştür. DP'lilerin baştan beri meşru görmedikleri CHP iktidarına rağmen mecliste bulunmaları, kendi meşruiyetlerini sağlamaya yöneliktir.

İsmet İnönü'nün CHP'den Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ve hükümeti kurma görevinin CHP'li Recep Peker'e verilmesiyle, gergin olan ortam daha da artmaya başladı. Türkiye'de kurulmaya çalışılan güdümlü demokrasi DP'lilere göre, CHP'lilerin baskı ve haksızlıklarına rağmen yaşatılmıyordu. Bu dönemde bütçe görüşmelerinde yaşanan tartışmalar neticesinde, Demokratların Meclisi terk etmesi ve sonrasında, İnönü ve eski Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun DP'lileri mecliste tekrar döndürmeye çalışmaları, memlekette büyük bir etki yaratmıştır (Bayar, 1969: 64-68). Hükümet ile muhalefet partisi arasında bir nevi hakemlik rolünü üstlenen İnönü, iki gün sonra DP liderlerinden Celal Bayar ile Fuat Köprülü'yu Çankaya'da tekrar ağırlayarak sorunu çözmeye çalışmıştır. DP'liler, 27 Aralık'ta Meclis'teki yerlerini almışlar ve geçici de olsa, taraflar arasındaki gerginlik bir kenara bırakılmıştır (Unat, 2011: 847).

5. 12 Temmuz bildirisi ve tepkiler

Recep Peker hükümetinin sert tutumuna rağmen İnönü'nün çabalarıyla, 12 Temmuz Bildirisi yayınlandı. Bildiride özetle, siyasal hayatın istikrar kazanması, siyasal gerginliklerin son bulması hedefleniyordu. Bu bildiri, CHP ve DP ilişkilerini yumuşatırken, CHP içindeki çatırdamaları da gün yüzüne çıkartmıştır. İnönü, muhalefete karşı daha yumuşak ve hoşgörülü bir siyaset izlenmesinden yanaydı. Peker ise tek parti döneminin geleneklerinin sürdürülmesinden yanaydı. 12 Temmuz beyannamesi, hem CHP ve hem de DP içindeki müfritlerce sıcak karşılanmamış; CHP'de sertlik yanlıları güç kaybederken, DP kurucularını muvazaa ile suçlayan bir grubun, istifa etmesi ve yeni bir parti kurması ile bölünmüştü (Atayakul, 2007: 116).

CHP içindeki ılımlı kanadın ve DP'lilerin muhalefeti sonucu, Peker başbakanlıktan istifa etti. Peker'in istifası, Türkiye'de kurulmak istenen çok partili yaşamın, CHP içindeki ılımlı kişilerce de istendiğinin bir göstergesidir (Koçak, 1989: 141). Peker, sert tenkit ve çıkışları ile tanınmış bir siyasetçidir. Aynı zamanda Peker, CHP içindeki disiplini yıkan kişidir. Parti teamüllerini çiğneyerek, Saraçoğlu hükümetine ret oyu vermesiyle ön plana çıkmıştır. Saraçoğlu'nun istifasıyla Başbakanlık görevine gelen Peker, Saraçoğlu ile aynı siyasi kaderi yaşamış, güvensizlik oyları ile istifa etmek

zorunda kalmıştır (Berkşan, 1957: 95-96). Peker'in istifası, 12 Temmuz Beyannamesi'nin doğal bir sonucu idi. Bu istifa ile politik güvensizlik ve iktidarda kalabilmek için özel tedbirler alma devri kapanıyor, Türkiye siyasal hayatında yeni bir sayfa açılıyordu (Karpat, 1996: 171-172).

İnönü, II. Dünya Savaşı sonrasındaki Türkiye'nin batı eksenine kayması noktasında, çok partili hayata geçişin ne kadar mühim olduğunun farkındadır ve bunu engelleyecek her türlü oluşumun, içinde CHP olsa bile karşısında durmuştur. Yeni hükümetin kuruluşundaki katkısı ve rolü de, demokrasi hayatı adında olumlu bir müdahaledir. Zira Saka hükümeti beklentileri boş çıkarmamış; siyasette muhalefetin sesine daha duyarlı ve daha ılımlı bir çizgi benimsemiştir (Berber, 2012: 148).

12 Temmuz Bildirisi DP'de de kırılmalara neden oldu. Sadık Aldoğan, Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı'nın başını çektiği muhalif grup, DP'yi danışıklı siyaset yapmakla suçlayarak DP'den ayrıldılar. Hemen ardından Millet Partisi'ni kurdular. Millet Partisi, DP'den olduğu gibi, CHP'den de ayrılıyordu. Programında muhafazakâr demokrasiyi ve "dinsel, geleneksel ve milliyetçi yapının oldukça katı kalıplar içinde korunmasını savunarak ortaya çıkmıştır" (Albayrak, 2004: 496). Parti, devlette hususi teşebbüse yer verilmesini isteyen herkesi bayrağı altına topladı. Bu partinin genişleyip yayılmasını önlemek için, hem CHP içinden ve hem DP'den bazı kişilerin gericilik ve yobazlık ithamlarına maruz kaldılar (Başgil, 2006: 65). 1946 seçimlerinde DP'nin kazandığı milletvekilleri, 1950 yılındaki seçimlere kadar yarıya inmişti.

6. Hasan Saka hükümetleri

Peker'den sonra hükümeti kurma görevi Hasan Saka'ya verildi. Saka Hükümeti, Peker hükümetine göre daha liberal eğilimliydi. İktidar ve muhalefet partilerinin, yönetim karşısında eşit muamele göreceklerini vaat ediyordu. İktidar ve muhalefet arasındaki ilişkileri yumuşatan gelişmeler de olmuştu. Siyasal gerginliğin azalmasında, iktidarın savaş yıllarında ilan ettiği sıkıyönetimi kaldırması da önemli bir unsur olmuştur (Koçak, 1989: 148).

Saka Hükümeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra toplanan 7. CHP Kurultayı, program ve tüzükte yaptığı değişikliklerle, Savaş döneminde çeşitli girişimlerle kendisinden soğuttuğu sınıfları yeniden kazanmaya çalışmıştır. Bu son çabalar, laiklik ve devletçilik ilkelerinin yeniden tanımlanmasıyla ilgilidir. Kurultay'da, devletçilik, özel girişimciliğin tamamlayıcısı haline getirilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun, toprak ağalarını rahatsız eden 17. Maddesinin kaldırılmasına karar verilmiş, ayrıca, Köy Enstitülerinde uygulamalı eğitim faaliyetleri bir kenara atılarak, ağırlık kültür derslerine kaydırılmış ve böylece Köy Enstitülerinin tasfiye süreci başlatılmıştır. Bu değişiklikler, CHP'nin geçirdiği evrimi de göstermektedir (Özügür, 2008: 1064).

İlerleyen süreçte, 1949 yılında birçok ilde de (İstanbul, Afyon, İzmir, Ankara, Isparta, Kastamonu, Seyhan, Trabzon ve Urfa) imam hatip kursları açılmış, Millî Eğitim Bakanlığı, bu kursların ortaokul muadili, iki yıllık meslek okulları haline getirilmesine karar vermiştir. 16 Şubat 1949'da ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında din dersi okutulmaya başlanmıştır. İlahiyat Fakültesinin açılması için ise 30 Şubat 1949'da bir kanun hazırlanmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2012: 94).

Geçici bir hükümet olarak düşünülen Saka Hükümeti, bütçe açığı ve hükümetin hazırladığı programın yetersiz olmasına ilaveten, DP saflarından gelen ağır eleştiriler de eklenince, hükümet oldukça yıprandı. Şeker fiyatlarına yapılan zamlar Demokrat Parti'yi harekete geçirdi. DP'nin verdiği gensoru önergesi, iktidar partisi CHP'nin oylarıyla reddedildi (Doymuş, 2008: 57-58). Bunlara, bir süredir gündemde olan buğday yolsuzluğu da eklenince, I. Saka Hükümeti'nin Haziran 1948'de istifası kaçınılmaz oldu. Buğday yolsuzluğu ilk defa, 21 Kasım 1947 tarihinde gündeme gelmişti. İddiaya göre ülkedeki buğday sıkıntısı, Peker Hükümeti'nin Ticaret Bakanı Atif İnan'ın buğday politikasından kaynaklanmıştı. İnan, Toprak Ofisi'nin buğday ihracına izin vererek arkadaşlarına yüklü miktarda para kazandırmış, böylece ülkede buğday azalmıştı. Bu durumun ortaya çıkması ile yara alan hükümet, 8 Haziran'da istifa etti (Çufalı, 2012: 14).

İkinci Saka Hükümeti, kabinedeki bazı bakanların değiştirilmesiyle, Haziran 1948'de kuruldu. Bu dönemde de Başbakan ile parti grubu arasında devam eden çekişme, hükümeti yıpratmıştır. İnönü ile Saka arasındaki temel görüş ayrılığı, hazırlanan yeni seçim kanunuyla ilgilidir. İnönü, çok

partili siyasal sisteme geçilmesini savunurken, Hasan Saka, yeni seçim kanununda muhalefetin işine yarayacak unsurların yer almasına karşı çıkmıştır. Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki çekişmenin açık bir hal alması neticesinde Başbakan Saka, 14 Ocak 1949 günü, "son zamanlarda rastladığımız bazı müşküller sebebiyle" şeklinde bir açıklama yaparak, kabinenin istifasını sunmuştur (Özguçlu, 2008: 1066).

Saka'nın öngörülerini çok geçmeden haklılığını ispatlamış, CHP uzun yıllar iktidara gelememiştir. İnönü, Türkiye'de iki partiye dayanan bir demokratik rejimin kurulmuş olduğuna, dahası ilerde iki partili bir rejimin işleyeceğine inanıyordu. Zaman zaman demokrasiye darbelerle ara verilse de, genel hatlarıyla demokrasi namına ülkedeki mevcut durumun ilerlediği söylenebilir. Bu çalışmanın bittiği dönemde olduğu gibi, askeri darbe ve muhtıralar, demokrasi ile geç tanışmış ülkenin gelişimini yavaşlatıcı fren mekanizması vazifesi görmüştür.

7. Şemsettin Günaltay Hükümeti

Hasan Saka'nın istifasından sonra, CHP'de yeni hükümeti kurma görevi Şemsettin Günaltay'a verildi. Günaltay Hükümeti döneminde, iktidar-muhalefet ilişkilerinde yakınlaşma oldu. İktidar, muhalefetin ısrarlı taleplerini dikkate almaya başladı. Özellikle seçim sistemindeki talep, gerginliğin azalmasına neden oldu (Koçak, 1989: 153). Günaltay'ın ilk açıklamalarından biri, Türkiye'nin sorunlarını halledecek kapsamlı bir ekonomik plan benimseme kararıydı. Şubat 1950'de ise muhalefetin görüşlerine önem verileceğini ve Batı demokrasisinde kabul edilen ilkelerin model olarak alınacağını söyleyen Nihat Erim'in başkanlığında, seçim yasası düzenleme komisyonu kuruldu (Ahmad, 2010: 51).

Demokrat Parti 1946 seçimlerinden sonra muhalefet şiddetini arttırmış, ilk olarak ve büyük muhalefet gösterdiği oy verme hürriyetini ortadan kaldıran, seçmenin itimatını kıran seçim sisteminin değiştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. Nihayet 1950 yılında TBMM'de görüşülen tasarı, büyük tartışmalar götürmeden kanunlaştı (Başgil, 2006: 69). Seçim kanunu, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) oluşturulmasını içeriyor ve seçimlerle ilgili şikâyet durumunda, bu kuruma araştırma ve inceleme yetkisi veriyordu. Buna göre artık seçimler, hâkim teminatında olacak, "açık oy", "gizli sayım" usulüne ve çoğunluk esasına göre yapılacaktır. Kanunun, 1946'da yaşananların tekrar etmemesi için oyların saklanması, sonucun hemen açıklanması gibi birçok yenilik getirdiği görülür. Diğer yandan dönemin liberal havasını yansıtan bir gelişme olarak, devlet radyosunun parti propagandalarında kullanılmasına izin verilmesi, seçimlerin daha özgür ve eşitlikçi bir ortamda yapılmasına ortam hazırlayacak bir adımdır (Özküçük, 2012: 99-100).

Karakuş'a göre bu değişiklikler, seçimlerde CHP'nin yine iktidar olacağı olasılığına dayanılarak yapıyordu. Seçimleri kaybetme korkusu olsaydı, CHP hiçbir zaman böyle bir davranış içerisine girmezdi (Karakuş, 1977: 153). Yeni seçim kanunu, seçim sürecini yargının yanı sıra, seçmenin denetimine de açmıştı. Bu bağlamda, seçmen kütükleri halkın incelemesine açıldı, seçim hükümet işi olmaktan çıkarılıp halkın ve partilerin yürüteceği bir etkinlik olarak tanımlandı. Seçimin yürütülmesi sırasında hükümet görevlilerinin kötü eylemleri, seçim suçları arasına alındı ve seçim uygulamaları hakkında, şikâyet ve itiraz olanakları sağlandı. Seçim kanunu kabul edildikten bir ay sonra, seçimlerin yenilenmesi kararıyla TBMM dağıldı (Güngör, 2010: 194).

Şemsettin Günaltay, seçimlerin yargı organlarının denetiminde yapılmasını sağlayan seçim yasasını çıkarttığı ve hükümet baskısından uzak bir genel seçimi gerçekleştirdiği için, her zaman övgüyle anılmıştır. Birçok kaynakta O'nun dindar ancak, dengeli ve ılımlı kişiliğinden söz edilir (Kırçak, 1994: 337). Günaltay, meclisten çıkartılan seçim kanunu ile demokrasi tarihimizin en kritik devrini açan kişi olmuştur. Tek parti iktidarının son başbakanının görevi, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçim sonuçları ile son bulmuştur.

8. Çok partili demokratik hayatın gelişimi ve 1950-1954 dönemi Demokrat Parti

8.1. 14 Mayıs 1950 seçimleri

14 Mayıs 1950 Seçimleri, sonucu bakımından olduğu kadar, hazırlanışı bakımından da özgünlüklere sahiptir. Çok partili siyasal hayatın başlamasından itibaren eleştirilere konu olan seçim

kanunu, uzun çalışmalar sonucu, CHP ve DP'nin uzlaşmasıyla, 16 Şubat 1950 tarihinde yeniden düzenlenmişti (Güngör, 2010: 193). 1950 seçimleri öncesinde CHP ve DP'li vekiller, aralarında yapılan gizli görüşmelerde, seçimin huzur içinde ve hakça yapılması hususunda anlaşmışlardı. Bu görüşmelerde CHP'liler seçimi kazanacaklarından o kadar emindiler ki, DP'lilere muhalefette yer almaları için 50 milletvekili teklif etmişlerdir (Karpat, 1996: 200).

CHP Genel Merkezinde bir seçim komitesi kuruldu. Her iki parti de bütün illerde seçime girmeye karar vermişti. İlk bakışta CHP'liler 300, DP'liler ise 250 milletvekili çıkaracaklarından emin görünüyordular. 487 milletvekilliği için 4000'den fazla kişi başvurmuştu (Karakuş, 1977: 156). Demokrat Parti, 24 Nisan 1950'de aday listesini yayımladı. Buna göre, Adnan Menderes hem Aydın'dan, hem de İstanbul'dan adaylığını koymuştur. Yürürlükteki seçim kanununa göre milletvekili adaylarının, aynı anda iki seçim çevresinden aday olması mümkündür (İnan, 2002: 305). Türkiye'de ilk ciddi geniş kapsamlı seçim kampanyası, 1950 seçimlerinde olmuştur. O dönemde sınırlı alana yayın yapan Ankara ve İstanbul radyoları, seçimlerle ilgili haberlerle birlikte seçim konuşmalarına da yer vermiştir. Bu seçim döneminde Demokrat Partililer özellikle, mitingler ve basın aracılığıyla halkla iletişim kurma yöntemini izlemiştir. Bu yüz yüze temas, halkın şimdiye dek karşılaşmadığı bir yöntem olarak, onun desteğini kazanmada epeyce etkili olmuştur. Bunun dışında DP, uzun yıllar ülkeyi yöneten CHP'lilere karşı, muhalif kesimin de desteğini alarak, çok büyük sıkıntı ve yokluklarla geçen İkinci Dünya Savaşı yıllarının, halkta iktidara karşı oluşturduğu tepkileri de seçim döneminde çok iyi değerlendirmiştir. İkinci kez seçime giren DP, "Yeter Söz Milletindir", sloganlı afişlerle bir seçim kampanyası sergilemiştir. Sloganının yer aldığı ve dur işareti yaparcasına kararlı bir şekilde yerleştirilmiş el olan afişi, asla unutulmayacak denli başarılı bir seçim afişi olmuştur (Duman ve İpekşen, 2013: 120).

CHP'nin seçim çalışmaları arasında; genel başkan ve diğer parti liderlerinin gezi ve radyo konuşmaları başta olmak üzere, teşkilat yoklamaları nedeniyle siyasal gündemin bütün teşkilat kademelerine kadar indirilmesi, yayınlanan seçim beyannamesi ve özellikle Ulus Gazetesi'nin yayınlarında yürütülen propaganda sayılabilir. İnönü, seçim kampanyasına bizzat katıldı. Oysa Cumhurbaşkanı, anayasaya göre yansız (!) olmalıydı. Fakat İnönü bu yasaya uymadı. Birçok kente gitti. Konuşmalarını büyük kalabalıklar izliyordu. Bu kalabalıklar CHP ileri gelenlerini umutlandırıyor, seçimi kazanacaklarını söylüyorlardı (Çavdar, 2008: 18). İnönü, CHP genel başkanı sıfatıyla ilk seçim konuşmasını 23 Mart'ta, Polatlı'da yaptı. Böylece partisi adına seçim kampanyasını resmen başlatmış oldu (Güngör, 2010: 196). İnönü, Malatya'da yaptığı konuşmada da muhalefete açıkça çattı. Böylece tarafsız devlet başkanı rolünü terk etmiş, partisinin baş mücahidi sıfatıyla sahneye çıkmıştı (Eroğul, 1990: 44).

CHP, bu dönemde seçim bildirisi de yayımladı. Bildiride demokrasi yolunda cesaretle mesafe alırken, bütün vatandaşların, her türlü haklarından can, mal ve mülklerinden emin olarak, dirlik ve düzen içinde yaşamaları baş kaygımızdır deniliyordu (Goloğlu, 1982: 305). 8 Mayıs 1950 günü DP radyoda seçim beyannamesini yayınladı. DP Seçim Beyannamesinin başında, bu beyannamenin CHP beyannamesinin aksine, gelişi güzel bir takım iş ve hizmetlerin listesi şeklinde olmayacağını, uzun yıllar geri kalmış bir ülkenin gelişmiş ülkeler düzeyine çıkarılmasında, kesin kaideler çizilemeyeceğini savunuyorlardı. Bu sebeple de Türk Milletine layık bir parti olabilmek için, imkânsız veya şüpheli bazı vaatlerden kaçınmış olduklarını ifade etmişlerdi (Kartal, 2003: 276).

1950 seçimleri, bıkkın ve küskün halk kitleleri için, bir CHP'den kurtuluş olarak görülüyordu. DP liderlerinin gittikleri her yerde, büyük kalabalıklar oluşmaktaydı. Parti ileri gelenlerinin konuşmalarının konusunu, halka verilen vaatler oluşturuyordu. DP'nin verdiği vaatlere karşılık, CHP'liler de bu yeni ve çok partili hayatı getirmiş olduklarını sürekli olarak vurgulayarak, bu ortamın oluşmuş olmasının kendileri tarafından sağlandığını belirtiyorlardı. DP'lilerin yürüttüğü seçim propagandasını ise sadece "yaygara", "ihtilal tedbirleri" ve "husumet ortamı yaratmaktan" başka bir dayanağının olmadığını belirtiyorlardı (Kartal, 2003: 273).

Refik Koraltan, anılarında, kampanya dönemi boyunca CHP'nin engellemeleri ile de savaştıklarından bahsetmiştir. Koraltan, üç buçuk aya yakın bir zamanda, üç ilin bütün ilçe ve nahiyelerinde, kışın şiddetine aldırmdan mitingler düzenlemişti. Mart sonlarında Artvin'de yapacağı

miting öncesi Artvin valisi Cemal Babaç, mitingin hükümet konağının önünde yapılmasına engel olmak için, çam diktireceğim bahanesiyle çukurlar kazdırmıştı. Artvin'in eski valilerinden olan Koraltan, bölge halkı tarafından sevilen saygı duyulan bir yöneticiydi. Artvin'de her gittiği yerde saygı ile sevgi ile karşılanıyordu. Bölge halkı, açılan çukurlara rağmen valilik önünde büyük bir kalabalık oluşturmuştu (Koraltan, 2013: 155-156).

Seçimin diğer tarafı olan CHP'de ise İsmet İnönü, son seçim mitingini İstanbul'da yapmıştı. Vali Fahrettin Kerim Gökay, elleriyle büyük kalabalığı göstererek, İnönü'ye "İşte İstanbul Paşam" diyordu (Karakuş, 1977: 156). İstanbulluların CHP'den yana olduklarını belirtmek için söylenen bu sözlerle vali, gayretleriyle büyük kalabalıklar toplamayı başarmış gözüküyordu. Lakin toplumu tanımadan, sadece gösterişe aldanmanın sembolü bu sözler, 1950 seçimlerini özetler niteliktedir (Goloğlu, 1982: 305-306).

14 Mayıs seçimleri büyük bir sükûnet ve ağırbaşlılık içinde geçti. Katılma oranı yüzde doksana yakındı. Ertesi gün sonuçlar alındıkça, Demokrat Parti'nin, bütün umutlarını aşan bir zafer kazandığı anlaşıldı. Birkaç gün sonra ilan edilen sonuçlara göre, Demokrat Parti oyların % 53,35'ini alarak, meclisteki 487 üyelikten 416'sını kazanmıştı. CHP, ancak 69 milletvekili çıkarabilmişti. Millet Partisi ise önemli bir varlık gösterememiş, meclise sadece 1 milletvekili sokabilmişti (Eroğul, 1990: 45).

Tablo 1. 1950 milletvekilliği seçim sonuçları

Partiler	Alınan Oy	Kazanılan Milletvekilliği
Demokrat Parti	4391694	416
Cumhuriyet Halk Partisi	3148626	69
Millet Partisi	368537	1
Bağımsızlar	44537	1

Kaynak: TÜİK (2017).

1950 seçimlerine katılım oranı % 89 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmiş ve bu seçimlerde DP büyük bir çoğunluk kazanmıştır (Arslan, 2016-b: 30). Bunun neticesinde de, 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. Türk siyasal tarihinde kimi tarihçiler bu olayı, beyaz ihtilal olarak adlandırır. Uygulanan seçim sistemi dolayısıyla, CHP'nin kazandığı sandalye sayısı, aldığı oy oranına kıyasla düşük olmuştur. Seçim sistemine göre, bir seçim çevresinde her parti liste halinde adaylarını göstermekte, listesi en çok oy alan parti, o ildeki milletvekilliğinin hepsini kazanmakta idi (Kartal, 2003: 278). Hasan Saka'nın seçim sistemi değişikliği ile ilgili öngördüğü şey, CHP'nin başına gelmişti. CHP'liler tam bir hezimetle uğradılar. Kabinedeki bakanlarının sadece üç tanesi milletvekili seçilebildi. İnönü'nün memleketi Malatya'dan milletvekili seçilmesi dahi, kimilerine göre şaibeliydi (Başgil, 2006: 73).

Türk burjuvazisiyle toprak ağalarının büyük kısmının desteğini sağlayan Demokrat Parti, denize düşenin yılanı sanılması misali, bu partiye bel bağlayan geniş köylü yığınlarının oylarıyla seçimi kazanmış, iktidarı Cumhuriyet Halk Partisinden devralmıştır. 1950 seçimleri ile cumhuriyet tarihinde ilk kez güç, demokratik bir biçimde transfer edildi. Bu sayede yeni ve tamamen farklı bir rejim kuruldu (Frey, 1965: 196). Bu seçimlerde milletvekillerinin dağılımı, seçim sisteminin çoğunluğa dayalı olması nedeniyle, demokratik anlayışı yansıtmıyordu. Zira iktidar nasıl olsa çok az farkla da olsa bu sistem sayesinde iktidarda kalabiliriz düşüncesiyle hareket etmiştir, ancak sistem tam tersine çalışmış ve CHP iktidarı kaybetmiştir. Bu durumu seçimler sonrasında Menderes şu cümle ile ifade etmişti; "Ebu cehil gibi, kazdıkları kuyuya düştüler" (Barutçu, 1977: 453).

Demokrat Parti ileri gelenleri seçim propagandaları sırasında, işçilere sendikaları serbestçe kurup faaliyet göstermelerine izin verileceğine, grev hakkının tanınacağına, ülkede demokratik bir rejimin kurulacağına dair bol keseden vaatlerde bulunmuşlardır. Bu vaatleriyle, geniş emek yığınlarının ve aydınların bir kısmını kendi yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Kaldı ki seçmenlerin önünde iki alternatif vardı: ya kitlelerin gözünden düşmüş iktidar partisi CHP'ye ya da henüz denenmemiş olan muhalefet partisi DP'ye oy vermek. Seçmenlerin büyük çoğunluğu, ikinci yolu

seçtiler (Şişmanov, 1990: 163). Yapılan serbest seçimlerde, muhalefetin erk olması ile Türkiye’de siyasal katılma alanında en büyük devrim gerçekleşmiş oldu. Bu tarihten sonra artık katılımçılığın bu olmazsa olmaz biçimi, yani siyasal erkin yurttaş oyları ile belirlenmesi, vazgeçilmez bir ilke olarak Türk siyasal hayatına yerleşti (Eroğul, 1999: 33).

DP’nin iktidara gelmesi ile oy çoğunluğunu taşıralı milletvekillerinin kazanması, CHP’nin elit milletvekillerinin elit dönüşümünde boşa düşmesi, elitler arasındaki çatışmaları farklı bir boyuta taşımıştır. DP dönemi ile artık devrim, sadece elitlere mahsus olmaktan çıkarak, bazen şiddetli biçimde taşraya taşınmıştır. Doğrusu çoğunluğu köylülerin oylarından oluşmakla, CHP’den farklı temeller üzerine kurulmuş olan DP, kendi elitleri ve rakipleri arasındaki iç ilişkilerinde, daha az baskı ve sınırlamalara maruz kalmıştır (Frey, 1965: 391).

8.2. İlk Menderes Hükümeti

15 Mayıs 1950 günü, Türkiye artık eski Türkiye olmayacağı yeni bir güne uyanmıştı. 27 yıllık CHP iktidarı, 12 yıllık Milli Şef dönemi sessiz sedasız sona ermişti. Gazeteler iri puntolarla DP’nin zaferinden bahseden manşetler atıyordu. Yeni hükümetin kuruluşu görev paylaşımı hakkında spekülasyonlar, tahminler yapılmaya başlanmıştı (Çavdar, 2008: 21). Yalman’ın Vatan gazetesinde, 1950 seçimleri öncesi yapılan seçim anketinde sorulan kimi başbakan görmek istersiniz sualine, ankete katılanlar en çok Bayar, Menderes ve Köprülü isimlerini söylemişlerdir (Yalman, 1997: 1517). Dörtlerin kendi arasında da kısa bir görev paylaşımı sorunu yaşandı. Koraltan anılarında, Köprülü’nün ilk başta kendini Cumhurbaşkanı olarak önerdiği, Menderes’in muhalefeti ile karşılaşınca bu defa Başbakan olarak önermesine Bayar karşı çıkmıştı. Koraltan ise iki sebeple görev istememiştir: Birincisi sağlık sebebiyle, ikincisi partinin yıpranmaması için bir kişinin dışarda kalması gerektiğini, bu kişinin de kendisinin olması lazım geldiğini söylemiştir (Koraltan, 2013: 162-163).

Tabi bu teklif kabul görmemiştir. Bayar da anılarında, Menderes’in başvekillik için Fuat Köprülü’yü önerdiğinden bahseder. Bayar, kararlı bir şekilde başbakanın Menderes olacağını, Köprülü’nün ise değerli bir bilim adamı olduğundan tecrübeli ve dil bildiğini, Dışişleri bakanlığı için uygun olduğunu belirtmiştir (Bayar, 1969: 103-104). Nihayet Bayar Cumhurbaşkanı, Menderes Başbakan, Koraltan, Meclis Başkanı ve Köprülü’nün ise Dışişleri Bakanı olması kararlaştırıldı. 22 Mayıs 1950’de, TBMM’deki yemin töreninde Bayar, tarafsız bir koltuğa geçmiş ve yemini etmişti. Artık partinin ve ülkenin geleceği, 51 yaşında olan Adnan Menderes’e emanet edilmişti. Menderes, Meclis’te yaptığı ilk konuşmasında, “Biz aynı partinin, birbirini takip eden hükümetlerinden değiliz. Millet iradesiyle iktidara gelen bir partiyiz” demiştir (Aydemir, 2000: 188).

CHP’nin neden seçimi kaybettiği üzerine değerlendirmeler başlamıştı. Yalnız konu hiç öz eleştiri boyutuna gelmiyor, DP’yi suçlamaktan öteye gitmiyordu. Bunlardan biri ise CHP Genel Sekreteri Gülek, Foreign Affairs’de ve tercümesi de Ulus’ta yayınlanan “Türkiye’de demokrasi kökleşiyor” başlıklı yazısında, CHP’nin 14 Mayıs’ta kaybetme sebeplerini beş nedene bağlamıştır.

Bunlar;

- 1- 27 yıllık iktidarın meşakkat ve yorgunluğu,
- 2- CHP’nin icra ettiği yenilikleri kabullenmeyip geri dönüşü isteyenler, CHP aleyhinde olmuştur.
- 3- Vatandaş, hesapsız DP vaatlerine inanmıştır.
- 4- CHP’li bazı adaylar, kazanmaktan çok emin olduklarından, sandıklara bile gitmemişlerdir.
- 5- Tarafsız vatandaş, CHP nasıl olsa kazanır, muhalefet güçlü çıksın diye onlara oy vermiştir (Güngör, 2010: 205).

1950 seçimlerinden önce, iktidarda kalacağını tahmin eden ve muhalefetin nisbi temsil sistemi istemini reddeden CHP’nin, yapılan seçim sonucunda parlamentoda 69 milletvekili ile temsilinin akabinde, yapılan seçimin adil olmadığını, haklı bir temsil bulunmadığını ve iş bu sebepten dolayı da nisbi temsil sisteminin kabul edilmesini istemesi olmuştur. 1950’den önce iktidar partisine nisbi temsil sistemi için baskı yapan DP ise bir daha bu sistemin adını dahi anmamıştır (Vurgun, 2015: 8). İnönü, 1950 seçimler neticesinde iktidara gelen DP için, “iş başına acemi olarak geliyorlar. Bundan faydalanmaya çalışmayacağız. Aksine kendilerine yardım ve desteği esirgemeyeceğiz. İki yıl ağzımızdan acı bir eleştiri sözü çıkmayacak, muhalefet vazifemize ancak bu süreden sonra

sarılaçağız” demesine rağmen, bu sözleri çabuk unutmuştur. Seçimlerden iki hafta geçmeden ağır ve haksız eleştirilere başlamıştır (Yalman, 1997: 1526).

DP’yi iktidara taşıyan sebepler günümüze kadar birçok yönüyle tartışılmış ve çeşitli araştırmalara konu olmuştur. DP iktidarı sırasında, Türk siyasal hayatına yeni bir dinamizm gelmiş, üretim artmış, hızlı büyüme ve gelir artışı sağlanmış, aktif bir dış politika uygulanmıştır. Ancak DP’nin özellikle 1954 seçimleri sonrasında, iktidara yerleşerek özgürlükleri kısıtlayıcı bir takım politikalar uyguladığı da bilinen bir gerçektir (Bulut, 2009: 125-126). 1950 seçimlerinin DP’nin kesin zaferi ile sonuçlanması sonrasında iktidardan muhalefete geçen CHP, devlet ile arasındaki bağların varlığı dolayısıyla bu yeni konumunun nasıl bir politik noktada olacağı hususunda, kendi içinde yeniden yapılanma ihtiyacı duymuştur (Bakacak, 2013: 542).

Hem iç ve hem de dış dinamikler yüzünden iktidar, çok partili seçimlere razı oldu ve 1950 seçimleri ile popülizm Meclis’e taşınmış oldu. Seçimler öncesi Demokrat Parti etrafında evrensel ilkeler temelinde bir toparlanma oldu. CHP ise toprak reformuna rağmen umduğu desteği bulamadı ve seçimi kaybetti. Böylece, bürokrasi sınıf pozisyonunu kaybetmiş ve burjuvazinin gücü ile Türkiye’nin dünya sistemindeki yerine bağımlı hale gelmiş oldu (Keyder, 2011: 111).

1950 seçimlerini büyük bir zaferle kapatan Demokrat Parti, Çankaya’ya ve başbakanlığa yerleşmiş, kendi hükümetini kurmuş, meclise büyük bir çoğunlukla girmiş, yani iktidarı resmen devralmıştı. 27 yıllık CHP iktidarının biçimlendirdiği bütün devlet güçleri, başta bürokrasi ve ordu olmak üzere, yeni iktidara tamamen yabancıydı. O zamana kadar bir bakıma halka karşı baskı aracı olarak kullanılmış olan bu muazzam güçlerin, halkın gönderdiği yeni adamlara karşı nasıl bir tavır takınacakları meçhuldü. Yapılmış olan bütün törenlere rağmen, iktidarın anahtarları halen Halk Partisi’nin elindeydi. Oysa bu partinin, demokrasi denemesine girerken böyle bir yenilgi ihtimalini samimi olarak hiçbir zaman düşünmediği biliniyordu (Eroğul, 1990: 55).

DP, dört yıllık muhalefet döneminin ardından, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile tek başına iktidarı devralmıştı. DP kendini, iktidarda kaldığı on yıl boyunca sıklıkla dile getirdiği milli iradenin yegâne temsilcisi sayıyordu. Bu durum ise zaman ilerledikçe DP yetkililerine, kendilerine gerekli gördüğü her şeyi yapma gücü veriyordu. DP’nin kendi icraatlarının meşruluğunu, tüm bir ulusun ortak görüşü, devlete ait kurumların iktidarın emrinde olduğu sonucuna ulaştırdı. Nihayet bu durum 1953 yılında, CHP’nin mal varlıklarına el konulmasına kadar gitti. DP’nin rövanşist tarzını yansıtan bu kararlar hükümet, CHP’ye eklemiş gördüğü Halkevlerini kapattı (İnan, 2007: 118-119). Milli iradeye yüklenen anlam ve seçimlerde 1957’ye kadar artan başarı, DP’yi, çoğunluğun her istediğini yapabileceği çoğunlukçu bir demokrasi anlayışına yöneltmiştir (Karadağ ve Akbaş, 2009: 165). Seçim sisteminden kaynaklı çoğunluğu elinde tutan DP’liler, kendilerini “milli irade” ile özdeş tutmuşlardır. Nihayetinde DP, iktidarda bulunduğu 1950- 1960 arasında meclis çoğunluğu ile ulusal iradeyi özdeşleştirmiş, toplumun bütünü ile parlamento içi ve dışı muhalefeti yok sayarak bir dizi kararlar almış, yasalar çıkarmıştı (Alkan, 2006: 150-151).

Anter anılarında, her şeye rağmen DP’nin seçimleri kazanmasının ardından yaşananları şöyle özetliyordu: İnsanlar, yirmi yedi yıldan beri CHP’nin yaşattığı, insanlık dışı zulümden kurtulmuş, ağır bir yükün altından çıkmış, rahat soluk almışa benziyordu. Sürgündekiler anavatanlarına dönmüş, yeniden mal ve mülklerine sahip çıkmaya başlamışlardı. CHP zamanındaki işbirlikçiler saklanacak delik arıyor, kimsenin yüzüne bakmaya cesaret edemiyorlardı. Jandarma ve polis saltanatına son verilmişti. Bürokratlar, halka karşı mecburi bir terbiye için girmişlerdi. Halk, tüm bu şer odaklarının böyle ortadan kalkmasına çok seviniyordu (Anter, 1999: 137).

9. 1954-1957 dönemi Demokrat Parti

9.1. Millet Partisi’nin kapatılması

Türk siyasal yaşantısında Millet Partisi’nin kendine özgü bir yeri vardır. Demokrat Parti’nin içinde erken gelişen huzursuzluklar ve iç çekişmeler, bu partinin doğumunu hazırlamıştır. Millet Partisi, İslamcı ve tutucu akımın, bir siyasal örgüt biçiminde ortaya çıkışının önemli bir örneğidir

(Kırçak, 1994: 332). 1954 seçimlerinden önce DP'nin muhalefete karşı rövanşist ve kinci tavrının bir diğer örneği, CHP'nin mallarına el konulmasının ardından, Millet Partisi'nin kapatılması olayıdır.

Eroğul'a göre DP, daha kendileri muhalefetteyken onları terk eden ve mücadelelerini iyice zorlaştıran Millet Partisi'ne öteden beri dış biliyorlardı. Haziran 1953'te, bu partide çıkan bir bunalım onlara bekledikleri fırsatı verdi. Haziran ayının son günlerinde Millet Partisi'nin büyük kongresi toplanmıştı. Kongrede delegeler arasında ikilik çıktı. Bunun üzerine, aralarında Hikmet Bayur'un da bulunduğu kırk kadar üye partiden çekildi. Gerekçe olarak da partinin, Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğunu ileri sürdüler. Demokrat Parti'nin beklediği fırsat doğmuştu (Eroğul, 1990: 78). Bu yaşananlar neticesinde MP, dini siyasete alet ettiği için açılan dava sonucu 27 Ocak 1954 yılında kapatıldı. Başgil'e göre ise bu yapılan, DP için bir hata idi. O'na göre Millet Partisi, DP'ye muhalif olsa bile, CHP ve DP arasında bir tampon görevi görüyordu (Başgil, 2006: 102). Millet Partisinin kapatılmasından iki hafta sonra Osman Bölükbaşı ve arkadaşları, 10 Şubat 1954 tarihinde, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdu (Yılmaz, 2010: 542-543).

9.2. 1954 Türkiye genel seçimleri

DP'nin seçim arifesinde Basın Kanunu'nun değiştirilmesi de muhalefetin tepkisini çekti. Şubat 1954'te meclise verilen tasarı, yayın yoluyla ve radyo ile işlenecek bazı yeni cürümler getiriyor ve bunları ağır müeyyidelere bağlıyordu. Basın yoluyla itibarı kırarak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde, altı aydan üç seneye kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası öngörülüyordu (Eroğul, 1990: 85).

1954 yılının Mart ayının sonundan itibaren Türk siyasal hayatında, genel seçim öncesinin hummalı havasına girilmişti. 28 Mart'ta Demokrat Parti ve Halk Partisi'nin yoklamaları yapıldı. Milletvekili olmak isteyenlerin sayısı rekor bir seviyede idi. Sadece bu iki partiye, aday olmak için 14.000 kişi başvurmuştu. DP'de bir yandan aday saptama işlemleri yapılırken, öte yandan birtakım temel atma ve kurdele kesme törenleri düzenleniyordu. 4 Nisan 1954'te, Samsun limanının temeli atıldı. 22 Nisan'da Celal Bayar, İzmit'teki üçüncü kâğıt fabrikasını hizmete açtı. 26 Nisan'da, Mersin limanının inşaatına başlandı. Bu törenler vesilesiyle yapılan konuşmalarda kalkınma hareketleri övülüyor, vatandaşın kafasında Demokrat Parti lehindeki cereyan daha da kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu (Eroğul, 1990: 85-86).

Tablo 2. 1954 Milletvekili seçim sonuçları

Partiler	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	58,4	503
Cumhuriyet Halk Partisi	35,1	31
Cumhuriyetçi Millet Partisi	5,3	5
Köylü Partisi	0,6	-
Türkiye İşçi Partisi	0,00	-
Bağımsızlar	0,6	2
TOPLAM	100	541

1954 seçimlerine katılma oranı % 88,63'ü buldu. Demokrat Parti seçimleri ezici bir çoğunluk kazandı. Demokratlar tüm oyların % 58,4'ünü aldılar (Arslan, 2016: 33). CHP ise % 35,1'lik bir oy almıştır. Bu seçimler sonucu mecliste CHP'li milletvekillerinin sayısı, uygulanan seçim sisteminden dolayı 31'de kalmıştır. Osman Bölükbaşı'nın liderliğindeki Cumhuriyetçi Millet Partisi ise 5 milletvekili çıkarabilmiştir.

DP'nin 1954 seçimlerinden başarılı çıkmasının iki önemli gerekçesi vardır. Bunlardan ilki 1950'lilerin konjenktürel şartları, ikincisi ise Türk tarımında uzun dönemdir meydana gelen yapısal, kurumsal ve yasal birikimin sonuçlarının semeresini vermesidir. Hangisinin o dönemde Türkiye'nin ekonomik gelişmelerinde daha fazla etkili olduğu şüphesiz farklı bir tartışmadır, fakat 1950'ler

özellikle Türk tarımında önemli büyük gelişmelerin yaşandığı dönem olmuştur (Özensel, 2014: 139). DP için 1954 seçim sonuçları sürpriz olmamıştır. DP'nin icraatları yapmış olduğu faaliyetler halk tarafından hem onaylanıyor, hem de daha yüksek oy ile ödüllendiriliyordu. Sonuçlar, muhalefetin yapmış olduğu eleştirilerin, bu dönemde pek yerini bulmadığının açık bir göstergesidir. CHP yönetimi zamanında yaşanan olumsuz hatıralar seçmenin hafızasından silinmemiş gözükmektedir. Bu seçimlerde DP iktidarının bu denli yüksek oy almasının temel gerekçeleri arasında; 1950-54 dönemindeki başarısının yanı sıra; seçim öncesinde MP'nin tümüyle kapatılması ve CHP'nin mallarına el konularak, muhalif partilerin örgütlerinin adeta felç edilmesinin de önemi büyüktür. Bununla birlikte seçimlerde DP'nin aldığı oy oranı Türk siyasi tarihinde bir rekor olup, bugüne kadar henüz kırılabilmiş değildir.

9.3. DP'nin 1954 seçimlerinden başarılı çıkmasının nedenleri

DP, 1954 seçimlerinde; başlayan Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya girme girişimleri ve savaş nedeniyle tarım ürünlerinin değerinin artması ile birlikte oluşan demokratik ortam, DP'ye verilen değeri arttırmıştır. Bir önceki seçimlerle aynı özelliklerde, yani liste usulü basit çoğunluk sistemine dayanarak yapılan seçimler sonucunda da DP, yine büyük bir çoğunlukla iktidarda kalmayı başarabilmiştir (Vurgun, 2015: 8). DP'nin 1954 seçimlerinde başarılı çıkmasında, iktidara geldiği 1950 yılından sonra dört yıl boyunca iklim koşullarının iyi seyretmesinin yanı sıra, Marshall ve Truman Doktrini çerçevesinde ülkeye gelen tarım alet ve ekipmanları, özellikle kırsal kesimlerdeki vatandaşların seçim kararlarında etkili olmuştur. Yine bu dönemde DP hükümetlerinin içme suyu bulunmayan köylere, uzak yerlerdeki su kaynaklarını getirmesi, bunun yanında bataklıkların kurutulup tarıma kazandırılması da önemlidir. Çiftçiye tanınan kredi ve vergi kolaylığına, mevsimlerinde iyi gitmesi eklenince, Türkiye'de tarımsal üretimde büyük bir artış yaşandı (Başgil, 2006: 82-85).

DP döneminde karayolu ulaşımı gelişti. 1950'li yıllarda karayolları 44.000 km'den 60.000 km'ye ulaştı. En büyük dört büyük şehrin nüfusu % 75 arttı. Nüfusu 10.000'den büyük şehirlerde oturanların oranı % 19'dan % 26'ya çıktı. Kara yollarındaki bu tur gelişmeler, tüketim için üretimin, pazar için üretime dönüşmesine ve köylülüğün pazarla bütünleşmesine büyük katkı sağladı (Özensel, 2014: 139). DP bu dönemde ülkeyi büyük bir şantiye alanı haline getirmişti. Ülkenin her yanında yapımı devam eden barajlar, limanlar, fabrikalar, okullar, camiler, üniversiteler ve karayolları ile adeta eksik kalan yönlerini tamamlıyordu. DP'nin iç ve dış politikada uygulamış olduğu politikalar, halk tarafından 1954 seçimleri ile bir nevi mükâfatlandırılıyordu. Yalnız 1954 seçimlerinden sonra durum tersine dönmeye başladı.

Menderes'in imar operasyonunun, prestij boyutu olduğu gibi ekonomik boyutu da vardı. Cumhuriyet rejiminin mekândaki yansıması Ankara ise DP döneminin yansıması da İstanbul'dur. Bu işlemlerde, ekonomik politikası iflasa doğru giden bir yönetimin prestijini koruma ve mekânda bir başarı imgesi yaratma endişesi de vardır (Şenyapılı, 2004: 175). Bunun yanında imarla ilgili çalışmalar ve İstanbul'un çevresinin değiştirilmesi için bir takım düzenlemelere gidildi. Yabancı uzmanlara rapor hazırlatıldı. Restorasyon ve yıkıp yeniden yapılan yerlerde oldu. Rumeli ve Anadolu Hisarı bu dönemde restore edildi. Trafiği rahatlatmak için yollar genişletildi. Haliyle istimlaklar oldu. Bu durum ise muhalefet tarafından eleştirildi (Bayar, 1969: 160-161).

Tarihi semtlerde geniş çaplı yıkıma gidilerek, altı şeritli yollar yaptırıldı. Meydanlar trafiğin hızlı akışını sağlayacak biçimde yeniden düzenlendi. En çarpıcısı, semt yaşamının ve yaşanabilir kent ölçeğinin simgesi olan tramvayı kaldırıldı. Laleli'nin iki ucundaki Aksaray ve Beyazıt meydanları ardı ardına, kişiliksiz trafik akış alanlarına dönüştürüldü. Aksaray çarşısı ile birlikte Yenikapı'da bulunan, dar sokakları ve on dokuzuncu yüzyıldan kalma evleri ile dikkati çeken Rum mahallesi de yıkıldı. Yeni yapılan sahil yolu ise Laleli'nin deniz tarafındaki komşu mahallelerinin içinden geçtiği için, bu yerleşim bölgesi de yerle bir edildi (Keyder, 2013: 208). Tarihi dokuyu hiç dikkate almadan, eski imar planlarını hiç sayarak, plansız bir biçimde yapılan istimlak ve kara yolların inşası, Osmanlı dokusunu biraz daha değiştirdi. Tarihi eserlerin yanı sıra, çok sayıda iki katlı ahşap Osmanlı evleri yıkıldı (Özbay, 2015: 184).

Bayar'a göre bu durum gayet masum olsa da, işin özünde kamu menfaatine olduğu iddia edilerek, icabında büyük baskı yaparak yapılan istimlaklar çoğu zaman haksız yapıyordu. Bu istimlaklar yapılırken hiçbir karşılık ödenmiyor, hatta mal sahibine ihtarda bulunulmuyordu. Bedel olarak ev ve dükkân sahiplerine senetler veriliyordu. Bizatihi İstanbul şehri bugünkü modern manzarasına kazandı. Fakat ne kadar ıstırap ve gözyaşı pahasına (Başgil, 2006: 105-106). Demokrat Parti iktidarında sağlık alanında yapılan çalışmalar arasında, gezici sağlık ekiplerinin kurulması ve köylerde muayene edilmesi sayılabilir. Bunun yanında çeşitli salgınlarla mücadele ve sıtma gibi hastalıklarla mücadelelerde başarılı olunmuştu. Nihayetinde ülkede büyük bir nüfus artışı gerçekleşti. 1950 yılında 20,9 milyon olan nüfus, 1960 yılında 27,7 milyona çıkacaktı (Çavdar, 2008: 54-55).

DP bu dönemde girişimciliği desteklemekte, özellikle Türkiye Sınayi Kalkınma Bankası'nın kredileri yoluyla birçok işletmenin açılmasına yardımcı olmuştur (Buğra, 2015: 124). DP iktidarı, tarımda modernleşmeye yönelik bir iktisat politikası yürütmekle birlikte, nüfusu kırdan tutmaya çalışmadı. Aksine, kentlerde "her mahallede bir milyoner" yaratacakları sloganı ile tarımda biriken sermayeye yön gösterdiler (Özbay, 2015: 222). DP işadami değil, milyoner yaratmak düşüncesindeydi (Buğra, 2015: 177). Sanayinin gelişmediği, ulusal pazarların yeni yeni kurulduğu 1950-1960 yılları arasında büyük kentlere gelenler, kapitalist ekonominin kentte yerleşmesi için gerekli önkoşulları sağladılar. Kente gelen genç erkekler gecekonduarda yedek işgücü ordusunu oluşturup, ücretlerin yükselmesini engelleyerek sanayinin gelişmesine katkıda bulundular (Özbay, 2015: 223).

Özetle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Menderes Dönemi diye adlandırılabilen 1950-1960 yıllarında, Türkiye ekonomisinde alt yapının kurulması için önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlarla ilgili olarak burada ileri sürülen temel düşünce şudur: Kara yolculuğu, liman, enerji gibi alt yapı alanlarında atılan adımlar, 1950-1960 yıllarında bir atıl kapasite yaratırken sonrası dönemler için de büyük bir kolaylığı beraberinde getirmiştir (Küçük, 1985: 384).

9.4. DP'nin en kritik yılı: 1955

1955 yılı, Menderes ve DP için zor bir yıl oldu. 1954 seçimlerinden ezici bir üstünlükle ayrılan DP, hem parti içi muhalefeti hem de muhalefetten gelen eleştirileri daha da arttıran girişimlerde bulundu. Özellikle ispat hakkı ile basına yönelik sansürler ve kısıtlamalar üstüne, yabancı sermayeyi ülkeye çekmeyi hedefleyen yasalar ve petrol yasası muhalefetin sert eleştirilerini arttırdı. DP içinden, ispat hakkına muhalefet eden milletvekilleri, 19 Kasım 1955 tarihinde ortak bir bildiri yayınlayarak, Hürriyet Partisi (HP) adı altında yeni parti kuracaklarını duyurdular. 20 Aralık 1955 tarihinde de, birinci Menderes Hükümeti'nin İçişleri Bakanı olan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun başkanlığında, Hürriyet Partisi resmen kuruldu (Nadar, 2011: 19).

Hürriyet Partisi'nin doğuşundaki ana sebep, ispat hakkı ile ilgili gelişmelerden ziyade, DP içinden muhalefetin adı yolsuzluğa karışmış bakanların, cezalandırılması isteğinin, Menderes tarafından olumsuz karşılanmasıdır. Dönemin ünlü hukukçularından ve DP'nin savunucularından Ali Fuat Başgil'e göre, ismi yolsuzluğa karışmış bakanlara, yeni kurulacak kabinede yer verilmesi siyasi bir hata idi (Başgil, 2006: 94). Tüm bunlara ekonominin kötü gidişatı da eklenince, her ne kadar seçimden zaferle çıkmasına rağmen, Menderes'in çözüme kavuşturması gereken konular artıyordu. Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı söylentisi, İstanbul'da, gayrimüslimlere yönelik büyük bir felakete neden oldu (6-7 Eylül Olayları).

10. 1957-1960 dönemi Demokrat Parti

DP, 1950-1955 döneminde eldeki döviz kaynaklarının azalması ve dış borçlanma olanakları, bu dönemde sıkıntıya düşmesi ile ilerisi için ekonomik açıdan daha da kötü günlere işaret ediyordu. 1954 yılında, özellikle IMF kanalıyla istikrar politikası uygulanması telkinine DP, uzun süre direndi. Üzerine köylüye yönelik popülist politikalarına devam etti. Ne var ki dolar cinsinden ithalatın, 1953-1958 arasında % 40'dan daha fazla düşmesi ve dış baskıların artması, doğrudan fiili bir devalüasyonun kabul edilmesini kaçınılmaz kıldı (Boratav, 2005: 110-111).

Seçimlerde elde edilen zafer başları döndürdü. 1954 yılından itibaren Menderes hükümetleri, iktisadi dengeler ve iktisat kuralları gibi önemsiz konuları bir kenara iterek harcamalara devam etti. Bir yandan içeriği pek tanımlanmamış bir kalkınma hamlesi anlayışıyla temeller atıldı, öte yandan da pek çok kesime, özellikle de nüfusun en büyük kesimini oluşturan tarımsal üreticilere, iktidarda kalabilmek adına yüksek gelir sağlanmaya çalışıldı. Dünya piyasalarında tarımsal malların fiyatları düşerken, Toprak Mahsulleri Ofisi devreye sokularak buğday fiyatları yüksek tutuluyor, ancak kentli tüketiciye de ucuz ekmek yediriliyordu. Aradaki fark Ofis'in zararı olarak gözüküyor ve Merkez Bankası'nın, bir daha geri ödenmeyecek kısa vadeli kredileriyle karşılanıyordu (Pamuk, 2008: 267).

1954 yılı sonundan itibaren mevsimlerin kurak geçmesinin bir neticesi olarak, tarımsal hâsıla ciddi oranda azalmıştır. Bu durum ise tarım sektörünü çok derinden etkilemiştir. Kuraklığa ek ithal edilen traktör ve tarım makine ekipmanlarının bakım ve tamir masrafları eklenince, ülkede tarımsal ihracat durma noktasına gelmiştir. Kriz iç piyasayı etkisi altına aldı. Adeta bir domino etkisi yaratarak, devlet yatırımlarının durması ve işsizliğin artması tehlikesi baş gösteriyordu (Başgil, 2006: 104-105).

11. DP'nin son genel seçimleri: 1957 Seçimleri

Bazılarına göre 1957 seçimleri, 1946 seçimlerindeki bazı uygulamaları gölgede bırakacak usullerle yürütüldü. Bu seçimler, İstanbul'a il dışından on binlerce insan taşınması ve bunlara nüfus kâğıdını gösterince oy hakkı verilmesi gibi vakaların yaşandığı bir seçim olmuştur (Yalman, 1997:1659). DP, koşullar daha da ağırlaşmadan erken seçime gitme kararı aldı. 1958 yılında yapılması gereken seçimler, 1957 yılına alındı. Bu dönemde DP iktidarının sert yaptırımlarına maruz kalan aydın kesim ise muhalefet saflarında yer alıyordu (Çavdar, 2008: 64). 1957 seçimlerinden önce muhalefet, CHP iktidarına karşı seçimlerde ortak işbirliği görüşmelerine başladılar. Muhalefet partileri arasında, seçim ittifakı yönünde gelişmelerin sağlandığına yönelik ilk olumlu sonuç, 21 Ağustos'ta açıklandı. Kamuoyunda 1957 seçimlerinde, üç muhalefet partisinin ortaklık kuracağına ilişkin yaygın bir kanaat oluştu. Muhalefetin bu şekilde işbirliğine gitmesi, DP'yi harekete geçirdi. 11 Eylül'de 5545 sayılı kanunun düzenlenmesi ile muhalefetin işbirliği yapmasına yönelik alana sınırlama getirildi (Demir, 2009: 225-226).

5545 sayılı Kanunla, partilerin propaganda için radyodan yararlanma hakkı kaldırıldı. Şu kadar ki “devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların, bu işler etrafında yapacakları konuşmalar”, “seçim propagandası mahiyetinde” sayılmıyordu. Tabii, bu ifadenin gerçek anlamı, iktidarın radyoyu seçimler sırasında da dilediği gibi kullanabileceğidir. Öyle de olmuştur. Ayrıca matbu, daktilo veya başka bir aletle yazılmış ya da teksir edilmiş karma oy pusulaları geçersiz sayılmıştır (5545 sayılı Kanun, 6428 sayılı Kanunla değişik m. 109/5). Yani seçmen ancak kendi el yazısıyla karma liste yapabilecektir. Fakat bu kısıtlama da yeterli görülmemiş; sonrasında karma oy pusulaları da geçersiz kabul edilmiştir (Türk, 1969: 80). Bu yasanın seçimde uygulamasında ise seçmen kütükleri hazırlanırken, CHP'li seçmenler kütükten yok ediliyor, yerlerine DP'li seçmenlerin adı, hem de birkaç kütükte yer alıyordu. İsmet Paşa'nın kütük rezaleti dediği buydu (Pulur, 2009).

Bu yasaya son anda Menderes'in isteği ile partiden istifa eden, özelde Köprülü'nün, genelde muhalefetin tekrar meclise girmemesi için, altı ay önceden istifa etme şartı getirmesi eklenmiştir. Erken genel seçimlerin gidileceğinin ilanından iki gün sonra, 7 Eylül 1957'de Fuat Köprülü DP'den istifa ederken, Adnan Bey hakkında ağır eleştirilerde bulundu. Menderes böyle bir anda -seçimlerin arifesinde- Köprülü'nün istifa etmesini “Hıyanet” olarak tanımladı (Demir, 2009: 169). Köprülü'nün istifasının özünde Menderes'e karşı birikmiş hoşnutsuzluğun yanında, DP milletvekili olan Mükerrerem Sarol hakkında yapılan usulsüzlüklerin araştırılması ve nihayetinde yüce divanda yargılanması için yapılan görüşmeler neticesinde, Menderes'in suçu basına ve muhalefete atmasına karşı çıkması yer almaktadır. Köprülü, 1946–1950 yılları arasında, gerek yazdığı yazılarla ve gerek Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmalarda, Adnan Menderes ile beraber, CHP ve İsmet İnönü'ye karşı en ateşli muhalefeti yapmıştır (Çalışoğlu, 2009: 126).

Ödemeler dengesinin, dış pazar fiyatları nedeni ile bozulması; iç pazarda yatırımdan çok tüketime dönük bir politika izlenmesi, hızlı kentleşme bağlamında yapı malzeme sanayii olmayan

ülkenin, bu konuda yoğun ithalata ve dengesiz harcamalara girmesi, fiyatların artmasına ve enflasyona neden oldu (Şenyapılı, 2004: 176). Bunun yanında, 1957 seçimlerinden önce DP hükümeti, tahıl alım fiyatlarını yükseltti. Bu, siyasi olarak iyi bir karar, lakin ekonomik olarak kötü bir karardı. Bu uygulamalar, ekonomik açıdan kırsal kesimin alım gücünü arttırırken, enflasyonu da arttıran bir hamle olmuştu. DP, enflasyona karşı, ürünlere daha iyi fiyat ödeyerek ve çiftçinin borçlarını erteleyerek, kırsal kesimin gönlünü alıyordu (Ahmad, 2010: 86). Böyle bir ortamda seçimlere gidildi. DP, muhalefetteyken 1946 milletvekili genel seçimleriyle ilgili eleştirmiş olduğu bazı haksızlıkları, 1957 seçimlerinde kendisi de yapmıştır. 1957 seçimleri, DP'nin muhalefetteyken iktidarı eleştiren saf halinin kalmadığı, kendi iktidarını koruma ve muhalefeti sindirme seçimidir. 1946 seçimleri CHP ve İnönü için ne kadar şaibeli ise 1957 seçimleri de DP ve Menderes için o derece şaibelidir.

1957 seçimlerinin bir başka dikkat çekici uygulaması da, radyo yayını idi. Seçimler 27 Ekim 1957 pazar günü saat 17'de bitecek, sandıklar kapanacak, oy ayırımına bundan sonra başlanacaktı. Yalnız, bir sandığa kayıtlı seçmenin tümü 17'den önce oy vermişse, sandık kurumu oy ayırımına ve sayımına başlayabiliyor ve sonucu alıyordu. DP'li yöneticileri bundan istifade ettiler, madem o sandıklarda sonuç alınmıştı, radyoyla duyurulmalıydı. Seçim bitmeden seçmenin oyları “Şurada Demokrat Parti, burada Demokrat Parti kazandı” diye etkilenmeye çalışılıyordu (Pulur, 2009).

1957 seçimlerinde gözlemlenen olayların en kötü örneklerinden biri Gaziantep'te yaşanmıştı. Seçimlerin yapılmasından bir gün sonra radyolar, Gaziantep'te CHP'nin tam liste halinde kazandığını ilan etmişti. Buna karşın birçok CHP'li seçmen, oylarını kullanamadıklarını iddia ediyor, isimlerinin seçmen kütüklerinden silindiklerinden itiraz ediyorlardı. İtirazlar haksız görülüyordu. Derken bu tutum halkta bir patlamaya sebebiyet verdi. Halk belediye binası ve DP binasına saldırdı. Polis olaylara müdahale ediyor, lakin halkın tepkisi giderek artıyordu. Halk oy hırsızlığını sindiremiyordu. Olayların çığırından çıkması üzerine asker olaylara müdahale etti ve göstericiler dağıtıldı (Karakuş, 1977: 391-394).

Tablo 3. 1957 milletvekili seçim sonuçları

Partiler	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	48,6	424
Cumhuriyet Halk Partisi	41,4	178
Cumhuriyetçi Millet Partisi	6,5	4
Hürriyet Partisi	3,5	4
Bağımsızlar	0,1	-
TOPLAM	100	610

Kaynak: TÜİK (2017).

Bütün bu yaşananlar, seçim hilelerle kazanılmaya çalışıldığına dair bir görüntü ortaya çıkarıyordu. 1957 yılı seçim sonuçlarına göre DP seçimden galip ayrılmıştı. Lakin bu başarı, 1950 ve 1954 seçimlerindeki sonuçlara göre sönük kalmıştı. DP, oyların % 48,6'sı ile 424 milletvekili kazanmıştı. CHP, hem oy oranını hem de milletvekili sayısını bu seçimde arttırdı. % 41 oy ve 178 milletvekili kazandı. CMP ise oyların % 6,5 ile 4 milletvekilliği elde etti. Son olarak, DP'den ayrılarak kurulan Hürriyet Partisi de oyların % 3,5'ini alarak 4 milletvekili kazanmıştır. Muhaleflerin seçim öncesi işbirliği tüm engellemelere rağmen kısmen başarılı olmuştu. Muhalefetin toplam oyu, iktidar partisi olan DP'nin oylarından fazlaydı. 1957 seçim sonuçlarını iyi okuyamayan DP yöneticileri, yanlışlarının halk tarafından memnuniyetsizlik olarak algılandığını kavrayamamışlardır. 1954 seçimleri ile zirveye çıkan oy oranı ile DP, bir bakıma iktidar zehirlenmesi yaşamıştır da denilebilir. Giderek baskı ve şiddet politikasını arttırmış, tahammülsüzlük eleştiri kabul etmeme durumu iyice su yüzüne çıkmıştır.

12. İhtilale doğru DP

Seçim sonuçları alındığında Menderes'in yanında bulunan Samet Ağaoğlu, hatıralarında şöyle diyor: "Menderes'i yedi yılda, o geceki kadar üzgün bir sınırlılık içinde görmemişim" (Eroğul, 1990: 127). DP iktidarının bu gerileyişinin hiç şüphesiz işlediği hatalar yüzünden olduğu söylenebilir. Özellikle İstanbul ve Ankara'da kamu menfaati gerekçesiyle yapılan istimlaklar, seçimlerde DP'ye karşı duyulan memnuniyetsizliği arttırmıştı (Başgil, 2006: 113). 1957 genel seçimleri ile birlikte DP'deki iktidar yorgunluğu ve onu iktidara taşıyanların CHP'ye kayması durumu, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde ve tüm bölgelerde kendisini hissettirmiştir. Bu genel seçimlerde oylar yarı yarıya bölüşülmüştür (İlyas, 2014: 574).

Seçimler yapılmış, aradan sekiz ay gibi bir süre geçmiş, ama ülkedeki siyasi gerilim azalmamış aksine gittikçe artmıştı. Menderes, erken seçime gitme kararı ile ülkede sükûneti sağlayacağını umuyordu. Seçimlerden galip ayrılmasına rağmen, DP için işler daha da tersine gitmeye başladı. Bu durumdan en çok üzülen Menderes'ti. Menderes muhalefetten bir defa dahi olumlu bir övgü alınmadığından yakınıyordu. Yapılan müspet işlerde dahi hep eleştiriliyordu. Çoğu eleştiriler, Bayar'a göre haksızdı. Bu eleştirilere Menderes elverdiğince karşılık veriyordu. Fakat Menderes'in muhalefetin yapıcı olacağı hakkındaki ümidi, yüreğinde her gün biraz daha kararıyordu (Bayar, 1969: 166).

Ortam çok karışıktı. Nitekim Menderes, seçimlerden ancak yirmi beş gün sonra yeni hükümeti kurabildi. Basın ve muhalefet, DP iktidarının boy hedefi olmuştu. Basının ve muhalefetin yıkıcı faaliyetlerini incelemek için, Şiddet Tedbirleri Komisyonu kuruldu. Basını sindirme operasyonu, her gün şiddetini arttırarak devam ediyordu. Basının ardından, muhalif sesler çıkan üniversitelere karşı da DP'nin tasarrufu oldu. Bu durum ise olayların şiddetlenerek artmasını sağlayan bir etki yarattı (Çavdar, 2008: 70-71).

13. Dokuz Subay Olayı

Menderes orduyu yanına çekebilmek ve ilişkilerini daha olumlu bir zemine oturtabilmek amacıyla 1957 seçimlerinde, üç kuvvet komutanını DP listelerinden milletvekili aday olarak göstermişti (Demir, 2009: 417). 1958 yılı başlarında yaşanan önemli olaylardan birisi, Menderes'in bu amacını olumsuz etkilemiştir. Bu olay, başına pek fazla yansımaya dokuz subay olayıdır. 26 Aralıkta, Milli Emniyetin ve Askeri İstihbarat Örgütünün, orduda hükümete karşı ihtilal girişiminde buldukları gerekçesiyle dört subayın tutuklanmasıyla başlayan olay, bu yıla damgasını vurmuştur. Bu olay, DP iktidarına karşı ordu içindeki hareketlerin ilk somut dışı vurumudur (Yetim, 2006: 96). Tutuklananların üçü albay, biri yarbay, dördü binbaşı ve biri de yüzbaşı rütbesinde idi. Albayların bir tanesi emekli idi (Eroğul, 1990: 140). Uzun süren soruşturmalara rağmen yetkililer -yeterli- delil bulamadı. Dokuz subay serbest bırakıldı. Tek mahkûm olan sanık, ihbarı yapan kişi oldu.

Tüm bunlar yaşanırken bu dönemde, hareketten haberi olduğu iddia edilen Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'e, hareketin başına geçmesi teklif edilmişti. Nihayetinde Bakan kabul etmeyince istifaya zorlanmıştır. Ergin'in ardından, Menderes'in en yakınlarından Ethem Menderes Milli Savunma Bakanı yapıldı. Hükümet korkuya kapılmıştı. Daha çok asabi ve sert olmaya başladı (Ahmad, 2010: 89). 27 Mayıs'ta Menderes'i devirecek askerlerin, o hareketin içinden çıktığı söylenir. Hatta devrilen Cumhurbaşkanı Bayar'ın yıllar sonra gazetecilere "9 Subay olayı iyi değerlendirilse 27 Mayıs olmazdı" dediği ifade edilir.

Özellikle Menderes, 9 Subay olayına rağmen, ordunun milli iradeyi temsil eden bir hükümete karşı harekete geçebileceğine asla ihtimal vermiyordu. Kendisi, toplumumuzun, ordu darbesi çağlarını geride bıraktığına, dünya yüzünde elde ettiğimiz siyasi seviyenin buna elverişli olmadığına inanıyordu (Bayar, 1969: 170). Tarih Menderes'i yanıtacak, çok geçmeden bu konuda ne kadar yanlış düşüncede olduğunu gösterecekti. Elde edilen demokratik siyaset anlayışı o ölçüde gelişmemiş, Menderes'in aksine Cumhuriyet bir asır ömür tamamlamadan, darbeler ve muhtıralar Türk siyasal hayatına yön vermeye devam edecekti.

14. 1958 Irak Darbesi ve Türkiye'deki etkisi: Vatan Cephesi

DP yöneticilerini derinden etkileyen olaylardan biri de, Irak'ta krallığı deviren Temmuz 1958 darbesinin, Türkiye'nin siyasal yaşamı üzerindeki yıkıcı tesirleridir. Birçok kaynağa göre, Irak Devrimi, DP iktidarında darbe korkularını başlatmış ya da artmıştır. Nitekim Faysal ve Nuri Said'in öldürülmesinden, DP'li yöneticilerin çok etkilendiği belirtilmektedir (Börekeçi, 2013: 1919-1920). Olay, İstanbul'da yapılacak Bağdat Paketi toplantısından önceki gece olmuştu. Iraklı yöneticilerle yakın ilişkileri olan Bayar ve Menderes, Irak'a yönelik askeri harekâtı dahi gündeme getirdiler. Lakin dış politikadaki ABD ağırlığı buna da mani olmuştur (Çavdar, 2008: 72).

Irak'ta yapılan devrim Türkiye'de alabildiğine, Türkiye'deki muhalefet tarafından kullanılmıştır. Muhalefet sürekli olarak, "Zalimleri yıkmak için gereken cesaret bizim ordumuzda ve gençliğimizde de bulunmaktadır" şeklinde gençliği tahrik ediyordu (Başgil, 2006: 119). DP'nin almak zorunda kaldığı ekonomik istikrar tedbirleri sonucu yapılan zamlar ve devalüasyon nedeniyle artan hayat pahalılığı, halk desteğini yitirmesine neden olmuştur. 1958 yılında devalüasyon ile dolar, 2.80 TL'den 9.00 TL'ye yükseltildi (Şenyapılı, 2004: 176). Zaten Menderes hükümeti çok geçmeden, 1958 devalüasyondan iki yıl sonra yerini başka bir hükümete bırakmıştır (Küçük, 1985: 447).

Ekonomik manada bunlar olurken, muhalefet de birleşme yolunu seçmiştir. Önce 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Türkiye Köylü Partisi (TKP) birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) kurdular. DP'den ayrılanların kurmuş olduğu Hürriyet Partisi'nin önemli bir bölümü de, Kasım 24 Kasım 1958'de CHP'ye katılmıştır. Bu durum ise DP iktidarı karşısında güçlü bir muhalefet yaratmıştır (Gaytancıoğlu, 2011: 95). Güçlenen muhalefet karşısında yeni girişim, aynı şekilde cepheleşme hareketini başlatmak oldu. Başbakan Menderes, 12 Ekim'de Manisa'da yaptığı konuşmada nifak cephesi olarak nitelediği muhalefet cephesinin karşısına, Vatan Cephesinin kurulmasının zaruri olduğunu söyledi (Yetim, 2006: 108).

Menderes, Vatan Cephesi'ne ve DP'ye katılımlara çok önem vermiştir. Menderes bu duruma, Türkiye'de çok önemli bir olay cereyan ediyor. Biz demokratik rejimin istikrarını bu suretle temin edeceğiz. Nizamı bu yolla sağlayamadığımız takdirde, bu istikrarı sağlayabilmek için, hiçte arzu edilmeyen bir takım sert tedbirlere başvurmak mecburiyeti hâsıl olmasın diye önem veriyordu. (Demir, 2009: 240). Başka bir deyişle "Vatan Cephesi", muhalefetin "Milli Muhalefet Cephesi"ne karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Vatan Cephesi, DP bünyesinde kurulan yan bir örgüt olarak tanımlanabilir. DP üyeleri dışındaki kişilerin, partinin yan örgütü olarak kurulan Vatan Cephesi'ne katılmaları istenmiştir. Muhafif partilerin üyelerinin yanı sıra, partisiz vatandaşların da bu cepheye katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır (Gaytancıoğlu, 2011: 99). "Vatan Cephesine katıldım" diye Başbakana başvuranlara nimetler yağıyor, telgrafları gazeteler ve ajanslarla yayılıyordu. Fakat bu tutum da göz boyamaya yönelikti. Partie karşı nefret son haddini bulmuş, iç ve dış düşmanların hasretini çektikleri bulanık hava kendini bulmuştu (Yalman, 1997: 1673). Olayın komik tarafı ise Vatan Cephesine katılanların, her akşam isimlerinin okunmasıydı. Menderes bu girişimden başarısız olmuştur. Küçük yaştaki çocuklar, hatta radyoda isimleri okuyan spikerin dahi -spikerin haberi yok- ismi okunuyordu. Yassıada yargılamalarında da konu olan Vatan Cephesi davasında, DP'li birçok yönetici mahkûm edilmiştir.

15. Uşak Olayı ve Tahkikat Komisyonu

Demokrat Parti, ayağının altındaki toprağın yavaş yavaş kaymakta olduğunu görmekteydi. Artık onun için yapılacak tek iş, CHP ve onun başındaki liderini izlemek, doğrudan doğruya onunla savaşmaktı. İnönü'nün yurt içinde yaptığı geziler, DP'li yöneticilerin uykularını kaçıyordu (Karakaş, 1977: 349). 1946 ve 1950 seçimleri öncesi CHP'lilerin muhalefetteki DP'lilere yaptıkları engellemeleri, şimdi DP'liler, CHP ve diğer muhalefet partilerine yapıyorlardı. Özellikle, İnönü'nün yapmış olduğu yurt içi geziler DP'liler tarafından engellenmeye, hatta bazı örneklerde olduğu gibi kavgalara neden oluyordu. Bu kavgalarda muhalefetin kışkırtmalarının etkisi de yadsınamazdır.

1958'den itibaren Türkiye, düzenli bir hızla, kaba kuvvet politikasının eşğine doğru itilmeğe başladı. 1957 seçimlerinin dürüst yapılmadığı şeklinde hükümete yöneltilen suçlamalar, hükümetin

seçimlerin genel sonuçlarını hiç bir zaman resmen yayınlayamaması yüzünden daha da önem kazandı. Cezaevlerindeki gazetecilerin sayısı günden güne artmaya başladı. Şehirli aydınlar arasında, Menderes'i destekleyen pek az kimse kalmıştı (Weiker, 1967: 19). Böyle bir ortamda 1959 yılı, CHP'nin halka indiği yıl oldu. CHP'li milletvekillerinden oluşan ekipler, "Bahar Taarruzu" adıyla dört koldan ülke içerisinde bir dizi seyahatlere çıktı. İnönü de, Nisan 1959'da, Ege illerini kapsayan bir propaganda gezisi düzenledi. Geziye, 1957 seçimleri sonucunda CHP'nin Ege Bölgesi içinde kazandığı tek vilayet olan Uşak'tan başlandı (Çakmak, 2014: 1241).

İnönü, olayı daha da psikolojik boyutlara taşıyarak muhalefet faaliyetlerini, Kurtuluş Savaşının son muharebesi olan Büyük Taarruz neticesinde Yunan Başkomutanı Trikupis'i esir aldığı Uşak'tan başlatması, DP'lilerin tepkisini çekti (İnan, 2007: 121). Demokrat Partililer, İnönü'nün Uşak gezisinin sönük geçmesi için bir dizi önlemler almaya çalışmışlardır. Köylerden gelen CHP'liler Uşak'a sokulmadığı gibi, İstasyon Caddesi tamirat bahanesi ile yer yer kazılarak araç trafiğine kapatılmıştır (Karayaman, 2010: 23).

CHP lideri İsmet İnönü'nün ziyaretinin bir gün öncesinde, Uşak'ta gerginlik kendini göstermeye başlamıştı. 29 Nisan günü, bir kısım CHP'li milletvekili akşam saat 18.10'da trenle Uşak'a gelmişti. Milletvekillerinin gelişi ile il içinde siyasi tansiyon iyice artmıştı. İsmet İnönü'nün içinde bulunduğu tren de Uşak istasyonuna ulaşmıştı. Ardından CHP heyetinin istasyondan şehre gelişi sırasında, Demokrat Parti İl binası önünden geçerken, taraflar arasında karşılıklı söz düellosu gerçekleşmiş ve il binasından ilçe başkanı Eşref Ögün, İsmet İnönü'ye doğru bir çay bardağı fırlatmıştı. Bardak, İnönü yerine Akis muhabiri Hamdi Avcıoğlu'nun alınca çarpmış ve kaşının açılmasına sebep olmuştu. Bu olay sonrası bazı CHP'liler de DP il binasını taşlamışlardı. DP il binasından atılan bu bardak, Uşak Olaylarının başlamasına neden olmuştur (Çakmak, 2014: 1243-1245). Olayların patlak vermesiyle DP'liler de kente gelen kafiye taşıdılar. Bu olayda, taşlardan biri İnönü'nün başına isabet etmiştir. Aynı şiddet olayları yurdun değişik yerlerinde devam etmekteydi (Çavdar, 2008: 73).

İnönü'nün İzmir'de yapacağı parti kongreleri yasaklandı. Verdiği demeçler hakkında yayın yasakları kondu. Yurdun değişik yerlerinde yaşanan bu nahoş gelişmeler, TBMM'de milletvekilleri arasında da devam ediyordu (Tunçay, 1989: 186). Meydana gelen olaylar üzerine, DP iktidarı gerçekten bitmiş bir haldeydi. Tahkikat Komisyonu fikri bir nevi İstiklal Mahkemelerini andıran yasama, yürütme ve yargı yetkisini DP içinden küçük bir gruba vermesi, bahsedilen durumun vahametini göstermek açısından ilginçtir.

İnönü her gittiği yerde büyük ilgi görüyor, halkın sevgilisi haline geliyordu. Gittiği hemen her yerde büyük gösterilerle karşılanıyordu. Hükümetten talimat alan yöneticiler, bu gösterilere engel olmaya, polisler de cop ve göz yaşartıcı bombayla halkı dağıtmaya çalışıyordu (Karakaş, 1977: 416). Dolayısıyla İnönü yurdun neresine giderse gitsin hemen her yerde olaylar oluyordu. 7 Nisan 1960 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, uzun süren toplantısının ardından yeni olayların yaşanabileceği endişesiyle, Meclis üyelerinin içinde yer alacağı bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını kararlaştırmıştır (Yetim, 2006: 149). 18 Nisan'da TBMM'de, 15 kişilik bir Tahkikat Komisyonu'nu kurulmuştur. Buna göre, partilerin tüm etkinliklerinin oluşturulması öngörülmüş, komisyonun etkinlikleri ile ilgili yayınlar, TBMM'de komisyonla ilgili yapılan görüşmeler ve bunlar hakkındaki yayınlar yasaklanmıştır (Börekeçi, 2013: 1921).

Tahkikat Komisyonu kanununun kabulünün ertesi günü, İstanbul'da, ilk büyük öğrenci gösterisi oldu. Binlerce öğrenci, "Kahrolsun diktatörler" ve "Menderes istifa" sloganları ile Beyazıt'tan itibaren sokaklara döküldü. Bütün hırçınlığına rağmen polis etkisiz kalıyordu. Buna mukabil askerler göstericileri açıkça destekliyorlardı. Olayların büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etti (Eroğul, 1990: 157).

16. Üniversite olayları

Çok partili sisteme geçildikten sonra 13 Haziran 1946 tarihinde CHP iktidarı üniversitelere idari ve bilimsel özerklik tanıyan bir yasayı kabul etmişti (Albayrak, 2004: 82). DP ise programında üniversitelere özerkliğe yer verilmesini öngören bir kararın olmasına rağmen üniversite ve DP

arasındaki ilişkiler zaman içinde, pek de olumlu seyretmemiştir. DP iktidarının ilk yıllarında, üniversitelerle ilişkilere önem vermiştir. Zaman zaman Başbakan ve Bakanlar üniversiteleri ziyaret ederek, bağlarını sıkı tutmaya özen göstermiştir. Bu ziyaretler CHP'lileri rahatsız etmiş, iktidarı üniversitelere karışmakla suçlamıştır (Albayrak, 2004: 379). Zamanla DP'nin tartışmalı politikalarına karşı, tüm kesimlerden olduğu gibi üniversitelerden de tepkiler gelmeye başladı. DP'nin bu duruma karşı tepkisi üniversitelerde kontrolün artırılması şeklinde olunca, artık başlarda yan yana olan gruplar karşı karşıya gelmiştir. Olayın paradoksal tarafı ise CHP'nin başlarda DP'yi suçladığı işlerin kendisini yapmasıdır. CHP, DP politikalarına karşı özellikle üniversitelerde kendilerine taraftar bulmakta zorlanmamıştır.

Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanunun TBMM'de kabul edilmesinden bir gün sonra, Ankara ve İstanbul'da büyük öğrenci protestoları oldu. DP'nin son aylarında, iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi gerginlik iyice arttı. Ankara ve İstanbul Üniversitesi hukuk fakülteleriyle, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki bazı öğretim üyelerinin de iktidara karşı gösterdikleri tepkilerle, öğrencileri gösteri yapmaya adeta teşvik etmişlerdir (Albayrak, 2004: 535). Bu olayların bastırılmasının ardından, 29 Nisan 1960 saat 11.00'de toplanan DP Meclis Grubu'na Menderes, öğrenci olayları hakkında bilgi verdi. Üniversite öğrencilerinden başlayarak, liselere kadar tahriklerin yapıldığını, ülkede çıkan protesto mitingleri ve iç politika hakkında tertiplenen bu olayların hepsi Menderes'e göre, fiilen Halk Partisinin merkezinden sevki idare edilmekteydi. Bütün faaliyetlerin talimatı oradan verilmekteydi. Hareket eğer isyan ya da İhtilal ise bu Halk Partisi ihtilaliydi. Halk Partisi isyanıydı (Demir, 2009: 257).

Üniversite olaylarının üzerine, Menderes'in Ankara Hukuk Fakültesinden hocası DP taraftarı Ali Fuat Başgil ile fikirlerini almak için bir görüşme ayarlandı. Başgil ile Menderes arasında geçen görüşmede Başgil, DP'nin iktidarı sayı kuvvetine dayandığına düşünerek, memleketin fikir, kalem ve asker gibi canlı ve aktif güçlerini boş yere kaybettiğini söylemiştir. Menderes ise memleketin dört bir yanında yapılan yatırımları bir kenara bırakıp, gazetecileri ve üniversiteleri mi çalışmaya kazanmalıydık diye çıkışır. Başgil devam ile hizmetleri daha rahat yapabilmek için, fikir ve kalem gücünün kazanılması gerektiğini, hükümetlerin yaptıkları hizmetlere göre değil, düştükleri hatalara göre yargılandıklarını ifade etmiştir (Karakaş, 1977: 475). Yapılacak dostane adımlar görüşülmüş, bir yumuşama politikası, dahası istifa dile getirilmişti. Lakin iş işten çoktan geçmişti. TSK, içinde yuvalanan cuntacılar, ihtilal için pusuda uygun zamanı beklemekteydiler.

18. 27 Mayıs Darbesi ve DP'nin hazin sonu

Siyasal ortamı normalleştirmek ve muhalefete etkili bir ilişki kurmak, bu sıkıyönetim kararından sonra daha da zorlaşmıştı. Mayıs başlarından itibaren ordu müdahalesi tehlikesi bir gerçeklik halini almıştı (Ahmad, 2010: 99). İnönü'nün "Şartlar tamam olunca ihtilal meşru olur." sözü artık vücut bulabiliyordu. Öğrenci olaylarının ardından, askeri öğrencilerin sessiz yürüyüşü bunun sinyalini veriyordu. 27 Mayıs sabahı, Menderes'in erken seçim kararı almayı düşündüğü gezisinin Eskişehir'den sonraki durağı Kütahya'ya giderken, cuntacı subay Albay Alparslan Türkeş, DP hükümetini devirdiklerini açıklayan bildiriye Ankara radyosundan okudu (İnan, 2007: 122).

27 Mayıs sabahı teker teker tüm DP'liler tutuklanmaya başlandı. Böylece, on yıl önce, sadece memleketin değil, dünyanın alkışları içinde ve milyonlarca insanın umudunu taşıyarak başlamış olan Demokrat Parti iktidarı, yoğun bir nefret ve hınç havası içinde, hazin bir şekilde son buldu (Eroğul, 1990:161). Ömrünün son siyasetini hayatı üzerinden yapan Menderes, mahkemece suçlu bulunarak ölümüne mahkûm edildi. DP'si de 27 Mayıs'tan sonra fazla yaşatılmadı. Ankara Cumhuriyet Savcısı'nın, bir şikâyeti değerlendirerek Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nde açtığı dava, Millet Partisi'nin kapatılma kararı emsal kabul edilerek, 29 Eylül 1960'da DP'nin kapatılmasıyla sonuçlandı (Demir, 2009: 262). Yakın dönem Türk siyasal hayatını da derinden etkileyen 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından çıkan gazete manşetleri, birçok kesimde mutluluk yaratmıştır. Bunlardan bazıları: Nadir Nadi'nin Cumhuriyet gazetesi, "Kahraman Türk ordusu bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı." CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi "Bütün yurttaki büyük sevinç."

Hürriyet “Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor.” Vatan gazetesi “Bir bayram havası bütün yurdu kapladı.” (Torcu, 1994: 102-103).

Menderes'in en büyük gafleti belki de, siyasal karışıklıkları bastırmada orduyu kullanmış olmasıdır. Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un, kendini olduğu kadar Başbakanı da, ordunun hükümete sadık kalacağına inandırmış olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte, olaylara doğrudan doğruya karıştırılmamış olsaydı bile, ordunun gittikçe kötüleşen siyasal durumun ortasında, uzun zaman kayıtsız kalmayacağı belliydi (Weiker, 1967: 22). Türkiye'deki toplumsal yapı göz önünde bulundurularak, Tanzimat'tan beri iktidarın en etkin parçası olan aydınlar, yani askeri ve sivil bürokratik kesim, 1946'dan sonra hem toplum içindeki gücünü ve hem de iktidarını, derebeylik kalıntıları, eşraf ve burjuvaziden oluşan üçlüye kaptırmıştır. DP iktidarı, asker ve sivil bürokratların uzun uğraşları sonrası kurduğu çizginin tersinde davranmışlardır. Bu nedenle bürokratlar ve askeri kesim, iktidar değişikliğinden yana olmuşlar ve nihayetinde 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile bu amaçlarına ulaşmışlardır. İhtilal ardından kurulan kurucu meclis, özellikle bu kişilerden seçilmiştir (Turhan, 2000: 185).

Genel değerlendirme ve sonuç

Türk siyasi yaşamında Aydınlanma Devrimi'nin etkileri 18.yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Giderek artan bu etkiler Batılı ülkelerde olduğu gibi, hızlı bir gelişme göstermemiştir. Lale Devri, Nizam-i Cedid Dönemi, II. Mahmut yenilikleri, Patrona Halil ve Kabakçı Mustafa ayaklanmaları örneklerinde olduğu gibi zaman zaman kesintilere uğrasa da, süreç devam etmiş ve Tanzimat döneminde, ilk örgütlü siyasal muhalefet hareketi diyebileceğimiz Genç Osmanlılar Cemiyeti 1865 yılında kurulmuştur. Bu konudaki çabaların sonucu olarak Osmanlı toplumu içinde yaşayan Türkler ilk defa tarihlerinde anayasal bir yönetim kurmayı başarmışlardır. Bu süreç II. Abdülhamit'in anayasal yönetime son vermesiyle tamamlanmış gibi görünse de, bu defa da genç aydınlar 1889'da kurdukları İttihad-i Osmanî cemiyeti ile gizli örgütlenmelere devam edip, 1908'de Sultan'ın anayasayı yürürlüğe koymasını sağlamışlardır. Böylelikle İkinci Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Mustafa Kemal (Atatürk)'in de içinde yer aldığı ikinci dönem Türk siyasi yaşamı bakımından son derece önemlidir. Zira bu dönemde, çok partili yaşama geçilmiş, Kurtuluş Savaşı'nı yöneten kadro yetişmiş, Cumhuriyet Devrimi'nin düşünsel temelleri atılmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ni 1960'lı yıllara kadar yöneten kadro yetişmiştir. Bu isimler arasında M. Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar ilk üç Cumhurbaşkanı olarak ilk akla gelenlerden olmakla beraber, çok sayıda başbakan (A. Fethi Okyar, Ş. Saraçoğlu, H. Saka, R. Peker, M. Ş. Günaltay, R. Saydam vb.) ve çok sayıda bakan bu yönetici siyasi elitlere örnek gösterilebilir.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra ise Saltanata son verilmiş, Cumhuriyet ilan edilerek yeni bir anayasa yapılmış ve bu anayasada çok partili sisteme yeniden yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924'te; Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele Çiftçi Fırkası ve Ahalî Cumhuriyet Fırkası ise 1930 yılında kurulmuş, ancak çeşitli nedenlerden dolayı siyasi yaşamlarına devam edememişlerdir. Bu araştırmada inceleme konusu olan dönemin baş siyasal aktörü Adnan Menderes'in siyasi yaşamı da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda başlamıştır.

Türkiye her ne kadar Atatürk döneminde çok partili denemelerde bulunmuşsa da, dönemin siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulları gereği bu denemeler sürekli olamamıştır. Milli Şef İnönü döneminde Türkiye, dönemin iç ve dış etkileri sonucunda, 1945'te yeniden çok partili yaşama geçince; İnönü tarafından 1939'da Başbakanlıktan alınmayı bir türlü içine sindiremeyen, Atatürk döneminin ilk İmar-İskân ve Mübadele Bakanı, İktisat Bakanı ve son Başbakanı Celal Bayar'ın, muhalefeti yeniden gün yüzüne çıkıştır. Toprak Reformu Yasası öncesinde başlayan bu muhalefet hareketinin öncüsü Bayar olurken; bu yasa sırasında kendi partisine çok sert eleştiriler yönelten bir başka kişi ise Adnan Menderes olmuştu. Yasa oylaması öncesinde Dörtlü Takrir'e imza koyan Celal Bayar, Adnan Menderes, M. Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, bu yasanın oylamasına da katılmayarak muhalefetlerini göstermişler, ardından da 1945 yılı içinde hazırlıklarını yaptıkları Demokrat Parti'yi 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurmuşlardır.

DP Genel Başkanlığına seçilen Celal Bayar ve bazı arkadaşlarının İttihat Terakki Fırkası içinde siyasi eğitimlerini aldıkları ve siyaseti bu partide öğrendikleri bir gerçektir. Zira İttihat ve Terakki, Tunaya'nın deyişiyle Türk siyasi yaşamının bir okulu olarak kabul görmüştür. Yukarıda sözü edilen isimlerin hepsi bu okuldan yetişmişlerdir. Bu bağlamda DP'nin kurucu ve lider kadrosunun da aynı okulun öğrencileri oldukları bir gerçektir. Dört yıllık başarılı bir muhalefet devresinden sonra DP, Türk siyasi tarihinde yapılan ilk serbest seçimlerde, 1950 yılında iktidara gelmiş ve ülkeyi kesintisiz olarak on yıl yönetmiştir. Bu dönemde üst siyasi elitler olarak Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, Başbakanlığı Adnan Menderes, TBMM Başkanlığına Refik Koraltan yürütmüşlerdir. Kuruculardan ve DP'nin önemli ideologlarından olan M. Fuat Köprülü ise bir süre Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerini üstlenmişse de, çeşitli nedenlerden dolayı Menderes ile anlaşmazlığa düşerek, 1957 seçimleri öncesinde partisinden ayrılmıştır.

Demokrat Parti dönemini üç devrede incelemek yerinde olur. Birinci devre; (1950-54) devresi olup bu devrede DP, gerek savaş için hazırlanan devlet hazinesindeki birikimleri, gerekse dönemin koşulları gereği Marshall Yardımı ve Truman Doktrini ile alınan ABD yardımlarının yarattığı katkıları kullanarak başarılı bir siyasi sınav vermiştir. Yüksek kalkınma hızlarını yakalayarak, özellikle büyük çoğunluğun yaşadığı kırsal kesimdeki nüfusu kutlu etmiş, serbest ekonomi uygulaması ile ticaret erbabı ve sanayicilerin sevgisini kazanmayı başarmıştır. Bu devrede DP; Arapça ezanın serbest bırakılması, din derslerinin okul programlarına konulması, imam-hatip okullarının sayılarının çoğaltılması, radyoda dini yayınlara yer verilmesi vb. popülist uygulamalarıyla geniş halk yığınlarının desteğini kazanmayı başarmıştır. Kısaca söylemek gerekirse bu dönem DP'nin "Altın Yılları" olmuş ve 27 yıllık tek parti iktidarından bıkan halk DP'ye, 1954 seçimlerinde daha büyük bir destek vermiştir. DP bu seçimlerinde Türk siyasi tarihinde bu güne kadar kırlamayan bir oy rekoruna ulaşmıştır.

Demokrat Parti'nin ikinci iktidar devresi de (1954-57) dönemi olarak ayrılabilir. Bu dönem ilk dönemdeki yükselişin yerini duraklamaya, hatta gerilemeye bıraktığı dönemdir. Bu devrede var olan kaynaklar tükenmeye başlamış, plansız yapılan yatırımlar tamamlanamamış, dış kredilerde borçlanmalarda olumsuzluklar yaşanmaya başlamış, bütün bunların da bir sonucu olarak enflasyon artmış, döviz darlığı nedeniyle ithalat durma noktasına gelmiştir. Dolar, resmi kurun üç katına çıkmış, üretimde önemli düşüşler yaşanmış ve hükümet Milli Korunma Yasasını yürürlüğe koyarak piyasalara müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde halkın yaşam düzeyinde de önemli düşüşler olmuş, daha önceleri basın özgürlüğü, bireysel hak ve özgürlüklerin savunucusu olan DP, bu defa çıkardığı demokratik olmayan ve tek parti zihniyetini yansıtan yasalarla, başta aydınlar olmak üzere önemli bir kesimin tepkisini üzerine çekmiştir. Siyasal muhalefetin baskılarına, ekonomik, toplumsal sorunlara çözüm getiremeyen DP iktidarı, seçimleri bir öne alarak 1957 yılında yapılmasına karar vermiştir. Bu devrede halkın DP'ye olan sempatisi giderek azalmaya başlamıştır.

Demokrat Parti'nin üçüncü ve son devresi ise (1957-60) devresidir. Önceki dönemin olumsuz koşullarının bir sonucu olarak 1957 seçimlerinde yaklaşık on puanlık bir kayba uğrayan DP ve özellikle efsanevi lideri A. Menderes'in morali bozulmuş, sorunlara daha akılcı ve gerçekçi çözümler aramak yerine, daha otoriter ve sert yöntemlere başvurmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlileri arasında basın üzerindeki baskıların artırılması, gösteri, toplantı ve yürüyüş haklarının kısıtlayıcı yasaların yürürlüğe konulması, TBMM İç Tüzüğü'nün değiştirilerek muhalefete aşırı baskı ve sınırlamalar getirilmesi ve en son olarak da, demokratik eğilimlerin dışına çıkılarak, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması olmuştur. Oysa üçüncü dönemde muhalefet gerek TBMM içinde gerekse dışında güçlenmiş bulunmakta idi. Menderes daha ılımlı bir politika izleyerek sorunları çözmek yerine iyice hırçınlaşmış ve kendisine karşı olan güçlere savunma mekanizmalarını artırma olanağı sağlamıştır. Bu durum muhalefet tarafından çok iyi değerlendirilmiştir. Başlangıçtan beri DP hükümeti ile çeşitli gerekçelerden dolayı uzlaşma içinde olmadıkları anlaşılabilir ordu içindeki örgütlü bir grup, 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir darbe ile DP iktidarına son vermişlerdir.

Sonuç olarak 14 Mayıs 1950 serbest seçimleri ile büyük umutlarla iktidara gelen DP, bu darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış, Türkiye'de demokratik dönem bütünüyle sona ermiş ve bir ara döneme girilmiştir. Ancak bu dönem uzun sürmeyecek, 1961'de yapılan daha demokratik bir anayasa ile

yeniden ayağa kalkacak, DP bu defa daha önceki on yıldan alınan derslerden de yararlanarak, Adalet Partisi adıyla Türk siyasi yaşamındaki yerini alacaktı. Öte yandan, Weberci çözümlemeyle, Menderes'in 1950'li yılların ortasına kadar şekillenmiş olan karizmatik liderlik vasfının bu tarihten sonra (demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi anlamında) rasyonel liderlik vasfı ile pekiştirilmesi gerekirken, tam tersine geleneksel (despotik) liderlik vasfı ile devam ettirilmek istenmesi, Türk siyasal elitleri ve Türk demokrasi tarihi açısından kayıp olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Ahmad**, A. (2010). Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980) (Çev. A. Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Akbulut**, D. A. (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası. H. Tosun (Ed.). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II içinde (ss. 63-69). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aksanyar**, N. (2007). Demokrat Partinin din politikalarının Türk basınında yansımaları (1950-1954). Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 11, 1-30.
- Albayrak**, M. (2014). Türkiye'de demokrasiye geçiş yılları ve demokratikleşme sürecinin ilk on yılı. Ankara Barosu Dergisi, 1, 296-312.
- Albayrak**, M. (2007). Demokrat Parti Döneminde Millî Korunma Kanunu uygulamaları (1955-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 23 (67-68-69) 219-250.
- Albayrak**, M. (2004). Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alkan**, M. Ö. (2006). Türkiye'de seçim sistemi tercihinin misyon boyutu ve demokratik gelişime etkileri. Anayasa Yargısı, 6, 133-165.
- Alper**, S., Arap, E., ve Değirmencioglu, B. (2014). Unutulan savaş Kore Savaşı. Hukuk Gündemi Dergisi, 1, 74-83.
- Altan**, C. (2011). Eğitim-siyasal eğilim ilişkisi: Mersin örneği. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12 (1) 313-329.
- Anter**, M. (1999). Hatıralarım, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Aron**, R. (2010). Sosyolojik düşüncenin evreleri. (Çev. K. Alemdar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aron**, R. (1979). Aydınların afyonu. (Çev. İ. Tanju). İstanbul: Tur Yayınları.
- Arslan**, D. A. (2016-a). Sosyoloji: Günlük yaşamı anlamak. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Arslan**, D. A. (2016-b). Geçmişten günümüze, yerel ve genel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı ve milletvekillerimiz. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Arslan**, D.A. ve Arslan, G. (2015). Halk, iktidar ve iktidar seçkinleri: Mersin araştırması. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (16) 19-35.
- Arslan**, D.A. (2015). Üçüncü bin yılda Adana milletvekilleri, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi - International Journal of Human Sciences. 12 (1), 582-625.
- Arslan**, D. A. (2012). Sosyoloji ve yöntem yazıları, Mersin: Kalkan Matbaacılık.
- Arslan**, D. A. (2011). *Turkish political elites: Sociological analysis of Turkish politics and politicians*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing
- Arslan**, D.A. (2007). Elit sosyolojisi, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arslan**, R. (2010). Elitizm teorisi ve teorisyenleri, Bursa: Dora yayıncılık.
- Atayakul**, F. A. (2007). Türkiye'de Demokrat Parti döneminde genel seçimler. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Aydemir**, Ş. S. (2000). Menderes'in dramı 1899-1986. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın**, A. (2011). Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Adnan Menderes'in siyasi hayatının başlaması. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8, 1-9.
- Aydın**, A. (2010). Celal Bayar dönemi genel seçimler ve TBMM (1950-1960). Ankara: Gazi Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Aydın**, A. M. (2007). Milletvekili adaylarının belirlenme usulü ve önseçim. Yasama Dergisi, 5, 82-108.
- Bağcı**, H. (2007). Türk dış politikasında 1950'li yıllar. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

- Bakacak, A.** (2013). 1950 seçimleri sonrası Ulus gazetesinin muhalefete geçişi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 51, 541-561.
- Bakan, S.** ve **Özdemir, H.** (2013). Türkiye’de 1946-1960 dönemi iktidar-muhalefet ilişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye karşı. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14 (1), 373-397.
- Balta, E.** (2002). 1945 çiftçi topraklandırma kanunu: Reform mu karşı reform mu. Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 277-298.
- Başgil, A.F.** (2006). 27 Mayıs ihtilali ve sebepleri. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bayar, C.** (1969). Başvekilim Adnan Menderes. İstanbul: Baha Matbaacılık.
- Berber, Ş. G.** (2012, Kış). Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinde sivil hükümet darbesi: CHP’de 35’ler vakası. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (11), 131-150.
- Berkes, N.** (1997). Unutulan yıllar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berksan, N.** (1957). Başvekil. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Bilge, A.S.** (1996). Kıbrıs uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği münasebetleri. M. Gönülbol ve **Kürkçüoğlu Ö.** (Eds.). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995) içinde (ss. 337-428). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bingöl, Y.** ve **Akgün, Ş.** (2005). Demokratlıktan muhafazakâr demokratiğe: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisinin karşılaştırmalı bir analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 1-33.
- Boratav, K.** (2005). Türkiye iktisadi tarihi 1908-2002. Ankara: İmge Kitabevi.
- Börekçi, O. A. Ü.** (2012, Yaz). Siyaset, medya ve ordu üçgeninde 27 Mayıs atmosferi: “karanlığa direnen yıldız” üzerinden bir bakış. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8 (9), 1913-1932.
- Buğra, A.** (2015). Devlet ve işadamları (Çev. Adaman, F.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, S.** (2009). Üçüncü dönem Demokrat Parti iktidarı (1957-1960): siyasi baskılar ve tahkikat komisyonu. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4), 124-145.
- Çakmak, F.** (2014). Cumhuriyet Halk Partisi’nin “Ege vazife gezisi” ve 1959 yılı Uşak-İzmir olayları. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9 (10), 1239-1258.
- Çalışoğlu, M.** (2009). Mehmet Fuad Köprülü’nün siyasi hayatı. Erzurum: Atatürk Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Çamurcuoğlu, G.** (2009). Türkiye Cumhuriyeti’nin toprak reformu ve milli burjuvazi yaratma çabası. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13 (1-2), 161-178.
- Çavdar, T.** (2008). Türkiye’nin demokrasi tarihi 1950’den günümüze. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çaylak, A.** (2005). Osmanlı’da yöneten ve yönetilen bir Şerif Mardin çözümlemesi. Ankara: Kadim Yayınları.
- Çufalı, M.** (2012). Türk parlamento tarihi VIII. dönem (1946-1950). Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Demir, Ş.** (2009). Türk siyasi tarihinde Adnan Menderes (1930-1960). İstanbul: Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi)
- Doymuş, M.** (2008). Çok partili siyasal rejime geçiş ve demokratikleşme (1946-1950). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Duman, D.** ve **İpekşen, S. S. A. Ü.** (2013, Yaz). Türkiye’de genel seçim kampanyaları (1950-2002). Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(7), 117-135.
- Durak, G.** (2015). Türk ve dünya basınında Kore Savaşı ve Türkiye. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (36), 323-339.
- Eroğul, C.** (1999). Devlet yönetimine katılma hakkı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C.** (1990). Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi. Ankara: İmge Kitabevi.

- Ertem, Ö.** (2010). Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de parlamentonun sosyal profili. İstanbul: İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Frey, F. W.** (1965). The Turkish political elite. Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Fırat, M.** (2009). 1945-1960 Yunanistan'la ilişkiler. B. Oran (Ed.). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar içinde (ss. 576-614). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gaytancıoğlu, S.** (2011). Demokrat Parti iktidarı ve Vatan Cephesi. Edirne: Trakya Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Goloğlu, M.** (1982). Demokrasiye geçiş 1946-1950. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Göktepe, C.** ve Seydi, S. (2015). Soğuk savaş başlangıcında Türk dış politikası. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 72, 197-222.
- Güneş, G.** ve Akdağ M. (2013, Güz). Çok partili yaşama geçiş sürecinde Adnan Menderes'in Aydın ilindeki siyasi faaliyetleri (1946-1950). Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 13 (27), 185-224.
- Güngör, S.** (2010). 14 Mayıs 1950 seçimleri ve CHP'de bunalım. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 193-208.
- Haytoğlu, E.** (2002). Kore savaşı ve Denizli Kore şehitleri ile gazileri. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 76-115.
- Haytoğlu, E.** (1997). Türkiye'de demokratikleşme süreci ve 1945'te çok partili siyasî hayata geçişin nedenleri (1908-1945). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, 46-56.
- İlyas, A.** (2014). 1950-1960 yılları arasında gerçekleşen genel seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi açısından değerlendirilmesi, Turkish Studies, 9 (4), 563-575.
- İnan, S.** (2007). Demokrat Parti Dönemi (1950-1960). S. İnal ve E. Haytoğlu (Eds.). Yakın Dönem Türk Politik Tarihi içinde (ss. 117-145). Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnan, S.** (2002). Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Kapani, M.** (2001). Politika bilimine giriş, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karakuş, E.** (1977). 40 yıllık bir gazeteci gözü ile işte Ankara. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Karayaman, M.** (2010). İsmet İnönü'nün Uşak'ta taşlanması olayının sebep ve sonuçları. Tarih Okulu Dergisi, 8, 19-49.
- Karpat, H. K.** (2010). Osmanlı'dan günümüze elitler ve din. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, H. K.** (1996). Türk demokrasi tarihi, sosyal kültürel ekonomik temeller. İstanbul: Afa Yayınları.
- Kartal, C. B.** (2003). Türk siyasal hayatında "beyaz ihtilal" 1950 seçimleri. Atatürk Dergisi, 3 (4), 265-280.
- Keyder, Ç.** (2014). Türkiye'de devlet ve sınıflar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç.** (2013). İki semtin hikâyesi. Ç. Keyder (Ed.). İstanbul Küresel Ve Yerel Arasında içinde (ss. 206-223). İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç.** (2011). Tarihsel sosyolojiyi Türkiye üzerinden okumak. E. Özdalga (Ed.). Tarihsel Sosyoloji içinde (ss. 106-136). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kırçak, Ç.** (1994). Meşruiyetten günümüze gericilik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, T. A.** (2000). Siyasal sistemler, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, T. A.** (1994). Siyaset bilimi, Ankara: İmge Kitabevi
- Koçak, C.** (1989). Siyasi tarih (1923-1950). S. Akşin (Ed.). Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde (ss. 85-177). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Konca, F. Ö.** (2011). Adnan Menderes'in siyasal yaşamı ve kişiliği. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Kongar, E.** (2012). ABD'nin siyasal İslamla dansı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koraltan, R.** (2013). Demokratlar. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köymen, O.** (2008). Kapitalizm ve köylülük. İstanbul: Yordam,

- Küçük, V.** (1985). Planlama kalkınma ve Türkiye. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Lewis, B.** (2008). Modern Türkiye'nin doğuşu (Çev. B. B. Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mert, N.** (2007). Merkez sağın kısa tarihi. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Mumcu, U.** (2004). Türk Memet nöbete. Ankara: Umag Vakfı Yayınları.
- Nadar, S.** (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin XXIII. hükümeti döneminde çıkarılan kanunlar ve bu kanunların çıkarılması sırasında yaşanan iktidar-muhalefet ilişkisi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Nal, S.** (2005). Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 60(3), 137-171.
- Oğuzlu, T.** (2012). Türkiye'nin NATO'ya karşı değişen bakış açısını anlamak ve açıklamak. Ortadoğu Analiz Dergisi, 4 (40), 58-67.
- Özbay, F.** (2015). Dünden bugüne aile kent ve nüfus. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özek, Ç.** (1983). Devlet ve din. İstanbul: Ada Yayınları.
- Özensel, E.** (2014). Köylerden kırlara: Türkiye'de kıyın dönüşümü. L. Sunar (Ed.). Türkiye'de Toplumsal Değişim içinde (ss.125-155). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özer, İ. ve Bekcan, U.** (2008). Demokrat parti iktidarı (1950-1960): bir dönemin demokrasi anlayışı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (2), 1-14.
- Özküçük, A.** (2012). Demokrat partinin demokrasi söylemleri (1946-1957). Tarih Okulu Dergisi. 12, 95-115.
- Özügürlü, B. S.** (2008). 1949: siyasal rota - halkçılık ve bağımsızlık yerine hür teşebbüsçülük ve Amerikancılık. B. A. Güler (Ed.). Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940-1949 içinde (ss.1061-1154). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özüçetin, Y.** (2009). Çok partili hayata geçiş sürecinde Kırşehir. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(6), 518-541.
- Pamuk, Ş.** (2008). Osmanlıdan cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme (Çev. G. Aksay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pulur, H.** (2009 Nisan 03). 1957 seçimini hatırlarsanız. www.milliyet.com.tr
- Quataert, D., ve Zürcher E. J.** (Eds.). (1998). Osmanlıdan cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839-1950 (Çev. C. Ekiz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rozaliyev, Y. N.** (1978). Türkiye'de kapitalizmin gelişme özellikleri (1923-1960) (Çev. A. Yaran). Ankara: Onur Yayınları.
- Sanal, R.** (1998). Tarihi gelişimi içerisinde Türk anayasalarında genel yönetimin taşra örgütüne ilişkin düzenlemeler ve yönetim desenindeki değişimler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 6 (2), 173-200.
- Sander, O.** (2005). Siyasi tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıbay, A.Y.** (1996). Siyaset sosyolojisi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınevi.
- Sönmez, S. C.** (2012). Demokrat parti iktidarının ilk icraatlarına bir örnek: Bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun, Yönetim Bilimleri Dergisi, 10 (20), 111-136.
- Şaylan, G.** (1992). Türkiye'de İslamcı siyaset. Ankara: Verso Yayınları.
- Şeker, B. Ş.** (2010). Osmanlı bürokrasisinde seçkinliğin oluşumu (1838-1880). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Şenyapılı, T.** (2004). Barakadan gecekonduya. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H.** (2012). 12 Temmuz beyannamesinin siyasal etkileri ve önemi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (16), 77-100.
- Şişmanov, D.** (1990). Türkiye işçi ve sosyalist hareketi kısa tarihi (1908-1965). İstanbul: Belge Yayınları.
- Tanili, S.** (2007). Nasıl bir demokrasi istiyoruz? İstanbul: Alkım Yayınları.
- Tekeli, İ.** (vd) (1976). Gecekondulu dolmuşlu işportalı şehir. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tekelioğlu, Y.** (2010). Toprak reformu ve Türkiye uygulamaları, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 19, 43-80.

- Teksoy**, Y. B. (2010). Demokrat partide parti içi demokrasi (1946-1960). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Torcu**, L. (1994). Demokrat partiyi 27 Mayıs'a götüren nedenler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Tunçay**, M. (1989). Siyasi tarih (1950-1960). S. Akşin (Ed.). Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde (ss. 177-190). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turan**, İ. (1986). Siyasal sistem ve siyasal davranış, İstanbul: Der Yayınları.
- Turhan**, M.(2000). Siyasal elitler, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- TÜİK** (2017). Milletvekili genel seçimleri. 24.02.2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>
- Türk**, C. T. (2009). Parti içi demokrasi: CHP, MHP ve AK Parti. Antalya: Akdeniz Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Türk**, S. H. (1969). Türk seçim sisteminde oy hakkı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26 (3), 79-114.
- Türkdoğan**, O. (2004). Türk toplumunda aydın sınıfının anatomisi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkman**, S. (2014, Kış). Kore savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya girişi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 14 (2), 197-222.
- Unat**, K. (2011, Güz). Cumhuriyet Halk Partisinde nevi şahsına münhasır bir muhalif grup: Otuzbeşler. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 48, 839-867.
- Vurgun**, Ş. (2015). 1950-1960 dönemi seçim sistemlerinin meclise yansması. ABMYO Dergisi, 37, 1-14.
- Waiker**, W. F. (1967). Amerikalı, Fransız, Rus gözüyle 1960 Türk ihtilali. (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yalman**, A. E. (1997). Gördüklerim ve geçirdiklerim, İstanbul: Pera Turizm Tic. A.Ş.
- Yaman**, E. A. (2005). Kore Savaşı'nın Türk kamuoyuna yansması. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 37 (38), 231-245.
- Yanık**, M. (2002). Parti içi demokrasi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Yetim**, F. (2006). Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960). Ankara: Ankara Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Yılmaz**, E. (2010). 1954 seçimlerinin önemi öne çıkan özellikleri ve siyasi sonuçları, NWSA Academic Journals, 5 (4), 541-551.

Extended English Abstracts

This research was built on the two basic concepts: The concept of elite and the concept of the political party. Political parties and political elites are the basic elements of the democratic system. These two political and social phenomena play a decisive role in shaping the political and social structure of the country as well as in the shaping of individual political attitudes and behaviours. Even political parties are the backbone of democratic political systems. Voters' political attitudes and behaviours in elections are largely shaped by the motivation and direction of political parties. Voters do not only choose political elites who give direction and shape to social and political life in elections, but also play an active role in the shaping of political structure.

The most common forms of social political organization in contemporary societies are political parties. In this respect, political parties can be shortly defined as political organizations organized around the ideal of playing a decisive role in political and social life and whose ultimate goals are to reach power. In essence, political parties are political organizations organized around the ideal of playing a decisive role in political and social life and whose ultimate goals are to reach power. In general, all parties have positioned themselves in a specific categorization within the

political tradition and political spectrum. In this context, there are important differences in the structure, functioning, ideology and policy making methods of political parties. Differences in political methods and ideologies of the parties and their reflection on the structure and functioning of social and political life can be observed more clearly when parties come to power. In democratic societies, political parties are the most important means of political socialization and participation in the political process. Sarıbay lists the elements that make up a political party: Leaders, active members (militants), ordinary members, supporters, and those who identify themselves with the party (partisans).

On the other hand, in the western societies, the elite word that has been used in daily life since the 17th century. Its sociological meaning is rather different than daily life meaning. In essence, the elite can be defined as individuals who have institutional power, are in a position to control social resources, have the ability to directly or indirectly influence the decision-making process, and can fulfil their wishes and objectives in spite of their opponents. There are many elite groups in society. Political elites also form one of the most active elite groups in the social structure. Deputies and political leaders are also the most basic components of this elite group.

The Democratic Party is one of the most important political parties of Turkish political life. This party holds the privilege of being the most important representative of the right of center-right politics in Turkey; Adnan Menderes also has a privileged political identity in Turkey as being the most important leader of the center-right politics tradition. Even the Democratic Party is regarded as a representative of the transition to multi-party political life in Turkey. The Democratic Party, legendary leader Adnan Menderes and the Democratic Party MPs, identified with the name party, have not only remained the pioneers of multi-party democratic life in the country; With the transition to multi-party life, they have played a decisive role in Turkey's change process and in the social and political life of the country.

The birth of the Democratic Party and the coming of power by issuing 408 deputies in the 1950 general elections is of great significance not only in terms of Turkish political and social life, but also in terms of world political history. Because, in this process, a political party that has shaped the political and social life of the country as a single party for almost a quarter of a century has transferred another political party, without even trivial matter, even if there is no significant problem, without tears and bloodshed. In other words, the Republican People Party handed over its power to a Democratic Party, a political party established by individuals who had previously been members of parliament under their own roof.

As such, it is necessary to know the social, economic and political conditions of the world and Turkey in order to understand the birth and rise of Adnan Menderes and the Democratic Party in Turkey's political scene. It is important to remember briefly the important events that have taken place in that day. With the fall of the Ottoman Empire, the Republic of Turkey was established on October 29, 1923 in Anatolia. The reaction from some sections of the people against the revolutions to attract the young republic to the level of the extra-ordinary civilizations came to light well after the establishment of the Free Republican Party. Adnan Menderes also made the founder of this party in Aydın and he was one of the leading people of the party. Menderes, after the closing of the FRP as the deputy of the Republican People's Party kept the path of Ankara. The rising racist states in Europe during the two world wars affected Turkey. In this period when the one party period was popular in Europe, oppression and ban against the opposition increased in Turkey too.

When the democracy side won the Second World War, the wave of democracy in Turkey also found the domain of influence. In this process, İsmet İnönü gave a green light to the opposition parties on 19 May 1945. In Turkey, which signed the United Nations Constitution on 26 June 1945, the first opposition party was founded by Nuri Demirağ, the businessman, on 18 July 1945, in the name of the National Development Party (NDP). But this party did not succeed because it did not act in accordance with the rule of democracy play.

Following these developments, a Democratic Party was formed by a group of Republican People's Party MPs in the late 1945s. The party's program and establishment was announced on 7 January 1946. The founding of the Democratic Party has been met with great joy in the whole country. The program of this party, which has been expected for years, stirred up excitement. The Democratic Party has established its purpose in protecting, strengthening and developing national sovereignty, national unity and solidarity and Turkish nationalism in a free and democratic order. The Democratic Party aims to provide social security, social justice and equal opportunity; To end the unemployment and poverty, to eliminate the injustices in the distribution of income and to achieve a level of life for every citizen, every corner of the home, for the human dignity, in order to ensure the welfare and happiness of the society, the family and the person in full freedom. In addition to these, it is also to implement the free market economy by supporting individual initiatives, while protecting the fundamental rights and freedoms of the individual (DP Regulation). The Democratic Party itself has set out with principles of liberalism and democracy.

In brief, Democratic Party as a political institution and Adnan Menderes, a political elite-leader have to be well known in order to understand and explain the political-social change and transformation that Turkey has experienced since about three quarters of a century. It was aimed to sociologically examine Adnan Menderes as an important political leader and political elite, and the Democratic Party, one of the most important political institutions of Turkish political life, from a historical perspective. The research is mainly designed as a descriptive sociological study type.